

**XABIER KINTANA URTIAGA
EUSKALTZAINDIAN
SARTZEA**

Bilbo, 1994-XI-25

XABIER KINTANA EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Egoitza, Bilbo, 1994-11-25

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Agintari ohoragarriak,
Euskaltzainkideak,
Andere-Jaunak,
Agur.

“Erleak, hain gauza ttipiak eta flakoak bethatzen du mundua eztiz eztitzeko eta ezkoz argitzeko. Eta gaitz litzateke kontatzea nola gobernatzen diren erleak elkharren artean; nola duten bere erregea eta obeditzen duten; nola zaharrak kofauean barrena, etxeko lanen egiteko, egoiten diren; eta gazteak bere mantenuaren eta bizikaien garraion, kanpotik ari diren; nola duten bere athal-zaiña eta behar ere bai. Zeren eztiari, nola baita gozo, eta izena duen bezala, ezti, anhitz baitarraika, eta baitzaika aiher. Nola traillaitzen direnek, traillaitzen eztiren alferrak eta nagiak, ezten kolpez egotzten dituzten bere konpainiatik. *Expellunt ab alvearibus pigras* (Plin.). Eta nola bertzerik ere anhitz gauza egiten duten, eta guztiak hain ordenantza handiarekin, non baitirudi ezen eztela erregerik, bere erresuma hain ongi gobernatzen duenik, nola erleek bere erregearekin batean traillaillatuz, gobernatzen baitute berea.”

Nork daki? Behar bada, Axular-ek idatzi duen zati hau irakurtuz sortu zaio Xabier Kintana-ri erlezaletasuna. Erle langilearen pare bereganatu du gure Herriaren hizkuntza zaharra. Bereganatzeko irauli du lehenik ere baitan zeukan lur aberatsa, lur hartan erein, alorra jorratu eta zaindu uzta ederra eman zezan. Hala gertatu da. Ageri dira fruituak, mozkin nasaiak edozein arlotan: eleberrian, saiakeran, hizkuntzalaritzan, hiztegegintzan eta abar... Denek badakigu euskara batuaren alde egin dituen lanak Euskaltzaindiak sorturikako batzordeetan. Denek badakigu ere institutueta euskal katedren lehenbiziko oposaketetan jalgi zela lehen, ohore guziekin, Xabier Kintana.

Euskaltzaindia den kofauaren barrenean sartzen zaigu Xabier Kintana, erle langilea. Ez da izanen erle zaharraren parekoa, etxeko lanetan bakarrik ari dena; are gutiago traillaillatzen ez diren alferren eta nagien idurikoa eta nehork ez du gure konpainiatik ezten kolpez egotziko. Segur naiz, ordea, gazteak be-

zala ariko dela mantenuaren eta bizikaien garraion emaitza joriak eskainiz. Euskaltzaindiari, bere baitan daukan ezta denen ezitzeko, gogoan daukan ezkoa guzien argitzeko.

Ongi etorri zuri Xabier Kintana!

BILBAO, EUSKARAREN BIZITZAN

Egoitza, Bilbo, 1994-11-25

Xabier Kintana

***“Agustin Berreteaga
adiskide ahantzezinari
betiko oroitzapenaz”***

Jaun-andreok, senide, lagun eta adiskideok, agur guztioi.

Zuen adiskidetasuna eta, seguraski, pazientzia ere frogatzeko aukeratu dudan gai honekin, nolabait, aspaldiko zorra kitatu nahi nuke. Gizalegezkoa omen da nork bere gurasoenganako maitasuna agertzea, eta ni, dakizuenez, Bilboko seme nauzue. Ez ditugu aita-amak maitatzen, ordea, onenak, begikoenak edo hobezinenak direlako, geureak ditugulako baizik. Horregatik, nekez aldatuko genituzke geureak, trukean, inorenak hobesteko.

Eta nik neuk, Bizkaiko hiriburu den Bilbao honekin, halako zerbait sentitzen dut. Badakit berau ez dela Donostia bezain polita. Bistan dago ez duela Baionaren lasaitasuna, Donibane Garaziko inguru zoragarriak, Gasteizko aire eta zeru garbi atseginak, Iruñeari darion histori kutsu sarkor hori edo Mauleren garbitasun imitagarria. Geure inguruan industri kutsadura, zirkulazio zaratotsa, ibai zikina eta zirimiria etengabea pairatu behar izaten ditugu maiz, eta hala eta guztiz ere, Iparragirrerren hitzak are mugatuago erabiliz, “baina bihotzak dio”, bertan jaio garenontzat txoko paregabea da gure botxo hau.

Egon lasai. Ez natzaizue hemen hasiko, herri-minez, neure jaioterriaren ederrak goraiatzuten. Aitzitik, Ibaizabal bazterreko hiri honek euskal kulturaren izandako garrantzia gogoratzeri nator, hizkuntzari dagokionean batez ere, hori gomutatzea batzuentzat interesgarri, beste batzuentzat seguraski argigarri eta zenbaitzuentzat agian ereduagarri izango delako esperantzan.

Norbaitek pentsa dezake, ordea, eta arrazoia luke, ez dela ene aldetik bat ere gizabidezkoa neure aurrekoa, hots, Eusebio Erkiaga euskaltzain zendua hemen aipatzeke uztea. Eta egia esan, ohitura izaten da, inoren lekua hartzean berriak zaharraren merezimenduak gogoratu eta publikoki aitortzea, eta Erkiaga jaunak, eduki, merezimendu franko zeuzkan horretarako. “Eginak ez du egin-

kizunik” diosku esaera zaharrak, are gutxiago ongi eginik dagoenean, eta duela bi urte, 1992.eko maiatzaren 22an, Bizkaiko Diputazioak Erkiaga jaunari ondo merezirik egin zion omenaldian, Karmelo Etxenagusia euskaltzain urgazleak haren bizitza eta literatur emaitzak zehatz-mehatz eta ezin hobeki azaldurik utzi zizkigun. Uste dudanez, haren biografia eredugarri eta lan ugarien zerrenda hori honez gero argitaratzeko bidean izango dira. Hori dela eta, alferlana litzateke, eta plagio barkezina gainera, orain ni haren hitzak zuen aurrean errepikatzen hasiko banintz. Horrela ba, puntu hau argitu ondoren, nakion bada neure gaiari, Bilbao hiriak euskararen bizitzan izandako garrantziari, hain zuzen.

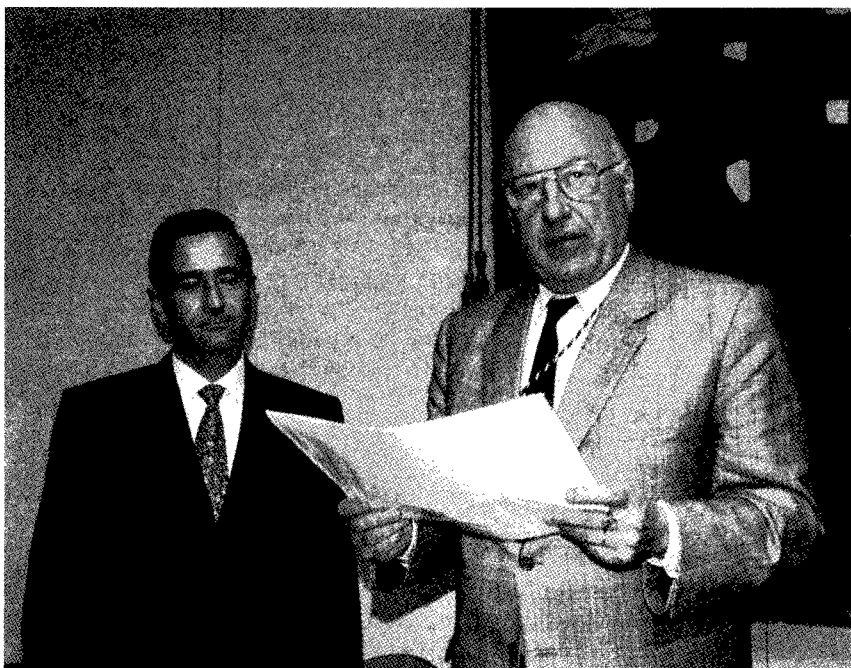
Lehen lekukotasunak

Bilbon argitaraturiko lehenbiziko liburua, 1596. urtekoa da, *Doctrina christiana en Romanze y Basquenze* deritzo, eta izenak berak dioenez, doktrina katolikoa ikasteko obra bat da, era horretan euskaraz egindako lehenengoa. Egilea Joan Perez Betolatzakoa zen, jatorriz arabarra.

Euskal letretan azaltzen zaigun lehen bilbotarra, aldiz, Rafael Mikoleta izan zen, 1611an jaioa eta apaiza izandakoa. Kuriosoa da, ene ustez, eta aldi berean, sinbolikoa ere bai, bilbotar batek idatzirik lehenbiziko euskal liburua, hain zuzen, gure hizkuntza ikasteko metodo bat izatea, *Modo breve de aprender la lengua vizcayna*, 1653an datatua, obra horrekin gure hiri honek bere jatorrizko hizkuntza berreskuratzeko izango zuen garrantziaren profezia egiten zelako. Liburu horri esker, jakin badakigu garai hartan Bilbon egiten zen euskara nolakoa zen, eta harrigarria bada ere, gauza batzuetan behintzat, baterago zetorren oraingo euskara batuarekin gaurko bizkaierarekin baino. Adibidez, *zellan* moduzko galdetzailearen ordez, *nolan* esaten zen Bilbon garai hartan, gure oraingo *nola* arruntaren antzera, hain zuzen.

Orduko bilbotarrek baina, bazekiten euskaraz eta dirudienez Mikoletak bere hizkuntza kanpotarrei irakasteko asmoz idatzi zuen bere liburua, horren eskueskribua non eta Londresko *British Museum*-en aurkitzeak argi erakusten digun bezala. Edonola ere, scripta manent zioten klasikoek, eta letra idatziaren irauteari esker gaurko bilbotar, bizkaitar eta euskaldun guztiongana heldu dira, denboraren tuneletik bezala, Bilbao zaharreko izen euskalduneko kale hauetan bertan bizi izandako herkieen berbaro urruna, batzuek ahantzerazi nahiko liguketena. Mikoletari zor diogu, beraz, hiri honen hizkuntz sustrai zaharrak goan gordetzea.

Eta elizgizonekin segitzeko, esan dezagun, mende berean, 1656an, Martin Otsoa Kapanaga mañariarrak beste doktrina bat argitaratu zuela Bilbon, *Exposición breue de la Doctrina christiana* izenekoa.

Jean Haritschelhar, euskaltzainburua eta Xabier Kintana

Bestaldetik, Alfonso Irigoien euskaltzainak argitaratu dituen datuei esker, badakigu Mikoletaren denboran, orain dela hirurehun urte, bilbotarrek, euskaraz berba egiteaz gainera, Donibane Lohizuneko merkatariei, haiekin izaten zituzten tratuetan, eskutitzak euskaraz egiten zizkietela (1).

Zenbait Gabon-kanta izan ezik, ez dugu datu askorik, nik dakidala behintzat, hurrengo mendeko bilbotarren hizkuntza nolakoa zen jakiteko, baina ezerk ez diosku euskara galdu zutenik, eta tarte horretan gauzak ez ziren, seguraski, asko aldatuko. Hortaz, ehun urteko salto handia egin beharko dut, XVIII. mendearen gainetik.

Baina aurrera segitu baino lehen, puntu bat argitu nahi nuke. Izan da, Espainiako Hizkuntz Akademiako kide den Gregorio Salvador jaun txit argia adibidez, Bilbao eta oro har Euskal Herri osoa, euskalduna izan baino lehen beti erdalduna izan dela esan duenik, horrela, akademikoak izan arren, batzuetan memelokeriak esatetik inor ez garela libratzen frogatuz; baina ez dut uste horrelakoen probokazio ergelak kontutan hartu behar ditugunik. Hala eta guztiz,

(1) Cfr. Alfonso IRIGOYEN: "Carta en lengua vasca dirigida en 1683 desde Bilbao por Fermín de Basauihuaso a Joanes de Callo a San Juan de Luz", *Euskera*, VII, pp. 259-269.

gure artean, Bilboren jatorrizko euskalduntasuna ukatzeraino heldu barik ere, inoiz, gaurko Bilbao erabat erdalduna dela esan da, eta Iruñea, Baiona edo Gasteizen pare aurkeztu nahi izan zaigu, hau da, erdal eremu baten erdian kokatua balego bezala eta euskal enbor biziarekin loturarik ez baleuka legez. Hori baina, ez da egia.

Joan den mendean hasita, azken karlistadatik hona batez ere, gure artera inguruko erdal herrietatik jende asko etorri da Bilbora bizitzera, eta etorkin horiek, beren kopuru handiarekin, eta beren zerbitzuan era eksklusiboz izan duten administrazio eta irakaskuntza espainolari esker, Bilboko bizimodua erdaldundu dute, urtegi bat egitean hara ekarriko urak haranaren sakoneko lehengo etxe jatorrak itotzen dituen bezala. Baina bere inguru osoa oraintsu arte euskaldun-euskalduna izan du Bilbok, bai Ibaizabalen ezker aldean eta bai eskualdean ere.

Ni neu Artxandapeko Uribarri auzategian jaio eta hazia naiz, eta gogoan dut ene haur denboran, orduko baserri eta txakolindegietan jendea normalean euskaraz mintzo zela, eta gaur ere bai, oraino zutik gelditzen diren etxeetan behintzat. Mendebaldean, berriz, Pagasarri aldeko baserrietako euskararen lekukotasunak bildu dizkigu duela gutxi Iñaki Gaminde azterlari trebeak (2). Hori dela eta txikitan euskaraz jakin ez dugun bilbotar askok, ezagun-ezagunak izan ditugu behintzat Emiliano de Arriagak (3), orain dela ehun urte, bere *Lexicón del bilbaino neto*-n metaturiko hitzak, *no dejar ni los hondakines, que txirene, sagutxu, quedarse neke, arraingarri, zaran, hestegorri*, etab. Bestalde, Adrian Zelaia jaunari aditua diot bere umezaroan Barakaldo inguruko baseritarrek ere euskaraz egiten zutela. Beraz, euskararekiko etengabeko lotura horrek oraintsu arte iraun du, eta hausketa ezin berriagoa da.

Bilbao, euskaldunen elkargune

Gauza jakina denez, munduko hiri handi, portu eta merkatalgune guztiek erakartze indar berezia izaten dute inguruko herritsken gainean, eta gure Bilbao ere ez da salbuespena izan. Hori dela eta, Didako Lopez Harokoak fundaturiko hiri honetara aldirietako jende asko heldu eta bertan gelditu ziren. Horiek guztiok, jaiotzez bilbotarrak izan ez arren, Bilbok elkartu eta beren bizimodu eta emaitzak hementxe burutu zituzten heinean, neure hitzaldi honetan bertoko giroaren partaide eta moldatzailetzat jotzen ditut, jatorrizko bilbotarrek besteko eskubideekin gainera, gure hiriaren bilakabidean haien eskua ezin utzizkoa delakoan.

(2) Ikus Iñaki Gamindek oraintsu argitaraturiko *Bilboko Larraskituko euskaraz. Lexikoa eta testuak*. Bilboko Udala, Bilbao, 1994.

(3) Emiliano DE ARRIAGA: *Lexicón etimológico, naturalista y popular del bilbaino neto*, Bilbao, 1896.

Xabier Kintana Urtiaga

Horietako bat, adibidez Jose Pablo Ulibarri Galindez Okondoko arabarra izan genuen (1775-1847), Abandoko zinegotzia eta elizate honetako ahalduna Bizkaiko Batzar Nagusietan. Joan den mendearen hasieran euskarazko irakasuntza bultzatu, euskarazko eskribu mordoia idatzi eta Euskal Akademia sortzeko lehen proposamena egin zuen. Hark sortu zuen, “eskola” esateko, *ikasola* hitza, geroago *ikastola* bilakatuko zena. Haren izena daraman Bilboko euskaltegi batek berak ereindako euskal kezkek oraindik bizirik dirauela argi erakusten digu.

Joan den mendeko karlisten gerrateek, Mitxelenaren ustez egiazko askapen nazionalerako herri-borrokak izan zirenek, eta ondorengo foru galtzeak, orduko European zebilen erromantizismo giroaz nahasirik, euskal nazionalismoa itxuratu zuten.

Antzinateko denbora klasikoetatik argi ageri da hiriek zer nolako garrantzia izan duten, jendeak elkartu eta nazio-kontzepzioa eratzeko orduan. Ez da kasualitatea, nik uste, ekialdeko eta mendebaldeko hizkuntza askotan hiria eta Estatuak, (hebr. *madinah*, gr. *πολις*, alem. *Stadt/Staat*) bi-biak berba berarekin izendatzea. Izan ere, zibilizazio hitzak, latinezko *civitas* hitzetik eratorriak, argi erakusten digu kaleko gizaguneak izan direla historian zehar kulturaren egiazko hasierak. Eta horrek azal diezaguke euskaltzaletasunean eta gure nazio-sentimenduen eraketa intelektualean euskal hiriek eta kaletarrek, eta Bilbok bereziki, izandako garrantzia.

Euskaldunen sentimendu nazionalak, ordea, ez ziren joan den mendean “ezerezetik asmatu”, punta bateko eta besteko interesatu batzuek bestela sinesterazi nahi badigute ere. Kultura pixka bat duenak badaki, gutxienez, Etxeparek, Leizarragak, Oihenartek, Pozak, Axular eta Larramendik, zeinek bere erara, gorapatua zutela “euskal nazioa”. Hemeretzigarren mendeko nazionalistei egiteko gelditzen zitzaien bakarria, beraz, lehendik zetorren sentimendua bideratu eta horren aplikazio politikoa ematea besterik ez zen.

Horien artean kokatu beharko litzateke, adibidez, Pedro Novia de Salcedo bilbotarra (1790-1865). Bizkaiko diputatu nagusi, foruzale, eta euskaltzalea izandako hau 1838an moldatzen hasitako *Diccionario etimológico del idioma bascongado* liburua, 1887an, egilea hil eta gero, Tolosan Lopezek argitaratu zuen. Ostera ere, badakusagu herriarekiko loturak euskararen aldeko jarrera bultzatzen zuela. Beraren inguruan zegoen giroaren adierazle, 1864an, Gernikako Batzarretan Bizkaiko maisuek euskaraz jakin beharra tratatu zen, eta euskarazko katedra bat sortzeko komenientzia ere bai —eta hitzez hitz irakurtzen dut orduko batzarraren akta—:

“teniendo sin duda muy presente el axioma de que allí donde concluye la lengua de los pueblos concluye su nacionalidad” (4).

Gogoan izatekoa da, aipaturiko urte horretan Sabino Arana ez zela oraindik jaio, eta, hala eta guztiz ere, bazela hemen abertzaletasun giro nabarmena, hizkuntza eta foruen inguruan bilbatua. Giro berberori, derradan bidenabar, mendearen azken aldean Fidel Sagarminagak, Bilboko alkate izandakoak, fundaturiko “Euskalerria” elkarte foruzalean mamituko zen.

Honela uler daiteke Bilbao liberal baina batera foruzale honek; Jose Maria Iparragirre gipuzkoar ospetsuari 1855ean, Madriletik itzuli zenean, egin zion harrera beroa. Horrek txunditurik eta haserre utzi zuen Bizkaiko gobernadorea, hura agurtzera etorririko euskaldun ugarien aurrean Gernikako Arbola, euskal himnoa kantatzen zuelarik, “adoratzen zaitugu arbola santua” esatean jende haiek bat-batean belauniko jarri zirelako; eta hargatik Madrilera deitu zuen, kitarra batekin hainbat herritar erakartzen zekien “arriskugarri” hura gartzela-

(4) Alfonso IRIGOYEN: *De re philologica linguae uasconicae III*, Bilbao, 1990, 293. orr.

ratzeko baimena eskatzeko. Hori dela eta, hemendik alde eta “Santander aldera”ko bidea hartu behar izan zuen Urretxuko kantariak.

Hiru erraldoi sokatiran

Euskararen aldeko giroa bazegoen, beraz, Bilboko eskenatokian Resurrección Maria de Azkue lekeitiarra, eta Migel Unamuno eta Sabino Arana Goiri bilbotarrak agertu zirenean. Madriletik Estatuak bere administrazio-, soldadutza- eta irakaskuntza-guneetatik etengabeki hedatzen eta bultzatzen ziharduen erdal giro prestigiotsu hartan, baziren, korrontearen aurka, bertoko herri zapaldu eta ukatuaren alde boza goratzen zekitenak.

Deus gutxi esan behar dut Azkueren euskaltzaletasunaz. Haren gramatika, morfologia, folklore eta hiztegi lanak aski ozen mintzo dira beren aitaren faborere. Euskaltzaindi honek bera du fundatzaile. Haren *Diccionario vasco-español-francés* famatuan ondoko hiztegi guztiak oinarritu dira, eta Akademiak orain burutzen diharduen lexikografi lan erraldoiak, Koldo Mitxelena hasi eta orain Ibon Sarasolaren gidaritzapean segitzen duenak, Azkuerena izan zuen iturburu. Behialako gipuzkera osotuekin eginiko saio hura ere euskara batzeko ahalegin goiztiarra besterik ez zen, ondorengoek, zuzentzeko eta osatzeko bada ere, kontutan hartua. Gehiegizko garbizalekeriaren eta hizkuntz manipulazioen arriskuak ere zuhurki salatzen jakin zuen Azkuek bere garaian.

Sabinoren eragina, bestetik, hortxe dugu: euskal ortografia finkatzeko urrats asko hari zor zaizkio, eta poesian bertsoak neurtzeko jarririko arauak ere bai, ondorengo olerkariak haintzat hartuak. Bestalde, ezin nagoke aitortu gabe Aranak euskal arlori ekarririko emaitza baliosa. Askok, ni barne, Sabinoren purismoa kritikatu dugu. Baina guztiok geure garaiko umeak izaten gara, eta kontua ez da hark egindakoa gaizki ote zegoen, baizik eta ea, une eta giro hartan, gure hizkuntzaren ikerlanak hasirik ere ez zeudenean, gauzak hobeki egin zitezkeen ala ez.

Noski, Sabinok ezin jakin zitzakeen, guk gaur dakizkigun neurrian behintzat, euskarak hitz berriak asma-sortzeko zituen baliabide jator guztiak; gure ondorengoek guk baino gehiago eta hobeki jakingo duten arrazoi berberagatik. Baina halere, gure hizkuntza erdarapeko morrontza kaltegarritik ateratzen saiatu zen, borondaterik onenarekin eta ahal zuen modurik hoberenaz. Eta emaitza konkretuetan beti asmatu ez arren, haren helburua eta kezka behintzat ederki txertatu zuen bide beretik segitu dugunongan. Gaur, *idatzi*, *ikurrina* edo *batzoki* moduko hitz batzuk, Aranak lehen aldiz moldatuak, Euskal Herri osoan erabiltzen dira.

Baina Aranak euskal alorrean utziriko emaitza handiena, zalantzarik gabe, Azkuek berak aitortu zuenez, hizkuntzaren garrantzi teorikoa azpimarratu eta hori bere programako gainerako eskakizunekin batera jartzea izan zen, eta, gure

gizartean euskara erabat bazterten eta mespreziatzen zen garai ilunean, hari esker gure mintzaira defendatzen zuen lehen talde politikoa antolatatu zuen, hau da, giza multzo eratu bat, alderdi trinko bat, erdalduntzeko erasoei beti aurka egiteko prest. Eta ideologia hori Bilbotik hasi zen zabaltzen, Sabinoren eragin politikoa bitartez.

Badakit, eta arrazoia ez dute falta, gure artean boz batzuk entzun direla euskarari halako edo holako ideologia abertzaleekin lotuegirik egoteak zer nolako kaltea dakarkion salatzen. Izan ere, Euskal Herritar ororen hizkuntza inoiz euskara izango bada, kolore guztietakoek haintzat hartu beharko dute bera, eta horrexegatik inork ez luke guztion hizkuntza erabili behar "beraren" bandera edo balio propio, berezi eta bakarra balitz bezala.

Ez nuke gezurrik esango, ordea, gure hizkuntza beti "hortxe", guztien aurrean, egon dela gogoratuko banizue; eta Mari Errauskin gizaixo horri nahi zuenak luza ziezaiokeen, lagungarri, eskua. Zergatik batzuek bai eta besteek ez dioten kasurik egin, norberak susma beza; baina ez da ustekizunetan aritzea, gaixorik eta hiltzear zegoenean norbaitzuek hura onartu, zaindu eta jaso ez balute, gaur euskara mintzaira hilen linboan legokeela pentsatzea.

Bat nator, hobe ez, orain arte maitasunez gorde dutenei esker bizirik dirauen euskara hori, hemendik aurrera zabaldu, hedatu eta, alderdikeriak alde batera utzita, guztiena egiteko gogo horrekin. Baina begien aitzinean eta eskuaren aldamenen zuten diamantearen balioaz konturatu ez edo eta hura ostikoperatzen ibilitakoek, lotsa eta zentzua balute behintzat, ez liokete besteri hartaz arduratu izana aurpegiratu behar, eta bai herri honi barkamena eskatu beren oraintsu arteko arduragabetasun itsuagatik.

Eta diodanaren erakusgarri, hortxe dugu azken hauteskundeetan, alderdi politikoei beren propagandan euskarari eman edo ukatu dioten tokia... non eta euskara, aspaldiko HAMALAU URTEOTAN ofiziala den herrialde honetan. Kontua da, nazionalista batzuek euskara arma politikotzat daukatela salatzen den bitartean, sarriegitan ahantzi egiten zaigula beste nazionalistek asmo berberarekin darabilteela erdara ere, eta mundu guztiak badaki, hizkuntza bakoitzak duen pisuagatik, min handiena zeinek egiten duen. Beraz, nori berea da zuzenbidea, gure zaharrek ziotenez.

* * *

Baina natorren harira. Hirukote horretatik Unamuno gelditu zait aipagai. Seguraski batek baino gehiagok pitxi eritziko dio nik Migel Unamunokoa bilbotarra euskaltzale gisa aipatzeari, eta horrek argitasunen bat merezi du. Hasteke, esan behar da Unamuno, euskara nagusitan ikasirikoa zela, garai hartako euskaldun berria, hau da, Campion, Urkixo, Olabide, Arana Goiri eta beste batzuk bezalakoa. *Euskal Erria* aldizkarian Gernikako Arbolaren omenez artikulutxo bat idatzi zuen, eta Aita Santi Onaindiak don Migelen zenbait euskal

poema bildu zituen bere *Milla Euskal Olerki Eder* antologian; lantxo guztiotan bilbotarraren nahia eta ezina elkarren lehian azaltzen zaizkigu, adierazi nahi zuena ez baitator maiz bat berak zekien euskara urri eta inoiz okerrarekin.

Geroago lehian ibili zen Unamuno Azkue eta Aranarekin Bizkaiko Diputazioak jarritako euskal katedra lortzeko, eta horrek ederto erakusten du garai hartan ez zuela inondik ere euskara mespreziazten. Euskararen aurkako jokabidea ondoren garatu zuen, bizimodua atera beharrak hemendik kanpora, Madrila eta Salamancara, eraman zuenean. Han orduko hizkuntz aurreritzi okerrak bereganatu zituen, garai hartako arrazismo kolonialak nolabait hizkuntz arloran iraganikoak. Izan ere, alde batetik lehen mailako kultur hizkuntza dotore eta trebeak jartzen ziren (frantsesa, ingelesa, espainola, alemana...) eta bestetik herri atzeratu eta kolonizatuen bigarren mailakoak (adibidez, arabiera, zulu, indiera, vietnamiera, tagalog, ketxua, nawatl, bretoiara eta, noski, euskara bera ere bai), eta horiek, jakina, inperialisten ustez, ez zuten balio goi mailako kultura adierazteko, horiek suntsitzeko zerabilzaten ahalegi guztiak, bide batez, justifikatuz (5). Unamunok, seguraski hori sinetsi zuen, edo sinetsi nahi izan zuen, horrela euskara ikasteko zerabilen borroka latza konpontzen zitzaiolako; aurreritzi horri esker, bere pentsaera gorena azaltzeko balioko ez zion mintzaira hura gehiago ikasi beharrik ez zuelako.

Edonola ere, Unamunori euskara alde batera uztea maiz aurpegiatu diogun arren, abandonismo horretan ez zuen erabateko arrazoirik falta. Garai hartan gure hizkuntza dialektotan banatua eta literatur eredu baturik gabea zen, kultur hitzen aukera egiteko bide argirik ezaz eta gehiegizko garbizalekeriaren zamapean, eta horregatik ez zegoen oraindik frantsesa edo espainolarekin lehian eroso ibili eta burua tente ateratzeko moduan. Landu beharra zeukan oraino. Unamunori, hortaz, lantze-bide horretan saiatu ez izana kritika diezaiokegu. Izan ere, euskarak halako intelektual prestigiotsuen premia zuen herri xehe maila apal hartatik irteteko, baina bera ez zen gai laguntza hori emateko. Hala ere, gure hizkuntzaz egin zuen diagnostikoa ez zegoen erabat oker.

Bere lan guztiak erdaraz idaztean, azken buruan, Sabino Aran bezelatsu jokatu zuen, eta bata euskararen kontra eta bestea alde agertu arren, bi-biek erosoan zuten erdara batua erabili zuten. Baina Unamunok, euskarari egin zion kritika zela eta, bertoko euskaltzale askoren bihotzak haserrez sutu eta bera oker zegoela frogatzen saiatu ziren. Hortaz, "Bizitzaren sentimendu tragikoa"ren egileari hainbeste gustatzen zitzaizkion paradoxetako bat erabiliz, euskara mespreziaztean, jende asko bultzatu zuen haren defentsan, bera estimatu, landu, batu eta kulturarako egokitu arte. Bertoko jendearen izaera ezaguturik,

(5) Gogoan izan Espainiak Afrikan, Amerikan eta Ozeanian egindako kolonizazioaz oraintsu arte guztiok eskolako maisuei harroki entzundako "*les enseñamos nuestro idioma*" hura, behin eta berriro errepikatua. Horrek, noski, aldean gutxiespenezko "*porque la suya no valía para nada*" inplizitu bat zeraman, bertako jendeek hara espainolak heldu baino lehen elkarrekin ezin komunikatu ibili edo maia, azteka edo inken moduko goi mailako kulturak eraikitzeko gai izan ez balira bezala.

eta bere azken urteetako pasadizoen argitan (6), nik neuk, ausartegi agian euskararen aurkako jokabide horretan ez ote zuen prezeski kontrakoa nahi susmatuko nuke, Kirikiñok, Lizardik, Salbatore Mitxelenak, Txillardegik, Martin Ugaldek eta euskara lantzen eta batzen arituriko beste lagun askok behintzat gogoz hartu diote harrez gero Unamunori desafio-eskularrua.

Bilbao, han bere dongeak birao

Baina Bilbok, eguzki-distiren ondoan, baditu bere hodei ilunak ere eta, egizaletasunak beharturik, ez dizkizuet horiek ezkutatu nahi. Izan ere, gure hiri handietako jendeek sarritan metropoliarekiko erabili duten lilura eta txakur leialaren menekotasun hori ez da gaurkoa. “Gatzean gatzean baina ez Ibarguengorean” Erdi Aroko esaera zaharra, adibidez, garai hartako nobleen arteko ohiko mintzaira zein zen jakiteko lekuko ederra da. XVIII. mendean Larramendik Gipuzkoako hirietako zaldun erdaltzaleak salatzen zizkigun, orduko andre euskaltzaleak goraiatzen zituen bitartean. Eta Bilbon, administrazioa eta irakaskuntza espainieraz derrigorrez jarri zirenetik batez ere, lehenagoko sus-traiko joera horiek neurri handiagoan islatzen hasi ziren.

Gonbaraketak, maiz atseginak izan ez arren, askotan argigarriak dira, eta horregatik ez zaigu gaizki etorriko, adibidez, garai hartan Katalunian zer gertatzen zen gogoratzea. Diotenez, XIX. mendearen hasieran Bartzelonako burgesi dotoreago iruditzen zitzaien gaztelaniaz egitea, eta katalana morroiek in mintzatzeko besterik ez zuten erabili nahi. Erdararekiko lilura horrek, ordea, Madrileko burgesiak katalan “probintziano” haiekin botere politikoa erdibanatzeko bat ere gogorik ez zuela konturatu arte besterik ez zien iraun. Madrildarren mesprezio hari antzeko gaitzespenaz erantzun zioten eta espainolek utzi eta beren hizkuntza eta usuario propioetara itzuli ziren katalanak. Ondoren Renaixença etorri zen, gaurko Katalunia moderno eta errotik katalanaren oinarriak ezarri zituen mugimendua.

Bilbok, ordea, ez zuen holakorik izan. Eta hor gure nazionalismoak hizkuntzarekiko bestelako jokabidea izan zuela esan dezakegu. Abertzaleek euskara maila teorikoan goraiatu arren, ez zuten inoiz gehiegi praktikatu. Orduko bilbotar gehienek erdara besterik ez zekitela ikusirik, Aranek, bere herritar askok galdu berria zuten hizkuntza berreskuratzeari ekin beharrean, errazago eta ekonomikoago eritzi zion haien egoera erdaldundua eredarri jartzeari, euskara ez zekien baina euskal deituetan bere “arrazaren” jatorria garbi erakusten zuten “euskotarra”ren figura kanonizatuz.

(6) Ikus adibidez, neronek Jose Mari Uzelai pintatzaileagandik bildurikoa: *Nazioarteko Ipui-nak*, Donostia, 1980, 84-85. orr.

Ezkerretatik eskumatera: Xabier Kintana; Juan Mari Lekuona; Jean Haritschelhar, euskaltzainburua; Endrike Knörr eta Jose Antonio Arana Martija.

Politikariren batek oraindik ez badaki ere, euskaldun nazioaren izen historiko zahar eta jatorra Euskal Herria da, Azkuek, Kanpionek eta beste askok behin eta berriro gogoratua eta Euskaltzaindiak autonomi estatutuan errespetatzeko eskatu behar zuena. Hortaz, euzkotar eta Euzkadi, izen berriak ditugu, duela ehun urte Sabino Aranak asmatuak, batez ere euskaraz ez zekiten bilbotar erdaldundu haien lotsa estaltzeko. Izan ere, Sabinok, konturatu barik, haien antz eta irudira neurturiko nazio-eredua projektatu zuen, eta “euzkotarren aberria Euzkadi da” harekin *de facto* “Euzkadi euskara ikasi beharra sentitzen ez dutenen aberria da” esaten zuen, edo gordinago oraindik, euskara ikasi nahi ez dutenena.

Kontraesan garbia zegoen —eta dago— hor. Alde batetik bilbotar erdaldun horiek oso arro zeuden, “bertokoak” zirelako, eta erdal hizkuntza eta kultura, “kanpotarrak” zirela esaten zuten. Baina euskara ez zekiten eta zerabilten neurrian, bihotzez arrozkeria horien maitale, praktikatzaile eta goresle faktikoak ziren, kolonizatuak kolonizatzailearenganako omen duen Stockhomeko mirespen-sindrome gisako horrekin, hura leialki imitatzeraz bultzatzen duena.

Ondorioak larriak bezain bistakoak ditugu: Gure herriaren jatorrizko izenean hizkuntzak duen ezin utzizko garrantzia bigarren mailara pasa, euskal-

duntasuna norberak merezi gabeko deitura administratibo espainoletan oinarritu, gure ezaugarri nazional nagusia ez berreskuratzeko aitzaki ederra asmatu eta kanpoko jendeari, hizkuntzaren kasuan ez bezala, bertakotzeko oztopo gaindiezinak jartzea. Hizkuntza, ez dakigunean, ikasi eta lortu egiten da, baina arraza edo Rh negatiboa, ordea, ez.

Halere, praktikan euskara hain gutxi interesatzen zitzaion bilbotar burgesia horrek, uda ematera herrietara joaten zirenean, euskaldun baserritar eta arrantzaleen artean “kaletar usuario dotore erdaldunak” hedatzen zituen, baina bere nazio kontzientzia teoriko txarra garbitzeko edo, euskara “besteek” lantzea begi onez ikusten zuen, hura sinbolo nostalgiko eta sakratua balitz bezala. Euskara hori, bestalde, egunero erabiltzekoa ez zenez, erraz idealiza zezaketen, haren barruan azken muturreko garbizalekeria guztiak sartu arte.

Beraz, nahiz atsegina ez den, aitortu behar da Bilboko euskaltzaleen giroa, Hego Euskal Herriko beste anitz hiritakoa bezala, euskal abertzale erdaldunetz inguratua egon dela, eta horiek, normalean ukatzen ez zieten laguntza politikoaren ondoan, sarriegi arduragabetasun ia absolutua azaltzen zutela. Kasu gehienetan, eta honetan ere Krutwigen hitzei natxakie, haientzat euskara heraldika arloko zerbait zen, beren deituren misterioa azaltzeko, edo eta lema, izenburu eta eslogan kriptikoak moldatzeko besterik balio ez ziena.

Edonola ere, eta pertsona eta gizarte orotan izaten diren kontraesan guztiak gora behera, Bilbon euskararen aldeko mugimendua bizirik zegoen eta aurrera egiten zuen. Eta horrela, mende bat lehenago Ulibarrik nahi bezala, Bilboko diputatuak ziren Kosme Elgezabal eta Felix Landaburu jaunek Euskaltzaindiaren fundazioa proposatu zuten 1918.eko urtarrilean.

Bilbao, bestalde, eragin handiko agerkarien sorleku izan zen: *Ibaizabal* euskal aldizkaria eta, batez ere, *Euzkadi* egunkaria hor ditugu, garai hartako euskaltzaletasunaren lekuko. Haien orrietan Kirikiño eta Azkue, bezalako idazleek ezaguterazi zizkiguten beren lanak.

Bilbon argitaratu zen, era berean, lehenbiziko euskal egunkaria, *Eguna* alegia, Augustin Zubikarai ondarrutarraren, Eusebio Erkiaga lekeitiarraren eta orduko beste lagun batzuen lanari esker; gerra giro hartan ezina ustegabeko egina, alegia.

Gerraondoko giroa

Gerra etortzean, lehenbiziko Euskal Gobernu Autonomikoa Bilbon kokatu zen, baina orduko egoera larriagatik ez zuen astirik izan euskararen alde gauza handirik egiteko. Gero gerraondoa heldu zen, erbesteratze, gartzela eta errepresio ezagunekin.

Katakunbetako garaia izan zen hura. Erregimenak bere kanpoko eta barruko kolaborazionistekin, ongi jakin zuen itotzen hemengo euskal zantzo guztiak. Administrazioa, eskola, prentsa, irratia... dena oso ongi antolaturik zegoen euskal kutsurik txikienaren aurka jotzeko. Gure hizkuntza galerazirik eta multaz zigorturik zegoen orduan, Katalunia eta Galiziakoa bezala; eta, gauza kuriosoa, nik dakidanez behintzat, orduko erdal akademiak ez zuen inoiz txintik atera euskaldun, katalan eta galegoen hizkuntz eskubide zapalduen alde.

Bai, orain, demokrazi garaian euskararen delako “inposaketa”z gora-goraka ari zaizkigun horiek non ziren, adibidez, Emiliano López Becerra alias “Desperdicios” edo Calle Iturrino haien garaian, non eskolako eraztunen denboran? Nola ez dira lotsatzen, oraingo irakaskuntza sistemaren ustezko “abusutxoak” salatzen, berek aurreko gehiegikeria etnozida erraldoien aurrean ahoa, ondo pozik gainera, itxita zeukatenean? Zer esan, azkenik, gure herri-balioen mintegi ahul eta bakarrak izan diren ikastoletan oraingo terrorismoaren iturria ikusi nahi duten ero horiez? Ongi ixiltzen dute, adibidez, Espainiako eskola nazionalak hemengo jendearen kontzientzia deseuskalduntzen eta, erdal izpiritu nazional inperiala bultzatzeko, galego, katalan eta euskaldunekiko intolerantzia amorratuena ereiten hainbeste urtetan egindako lan negargarria, kanpoko eta bertokoen arteko ezinulertu eta ezinikusi gehienen sorburu nagusia horixe izan dela susmatu ere egin barik.

Lainope beltz horretan, ordea, tenpluaren aldarean ñir-ñir ari den olio-lanparatxo dardartiaren antzera, Erribera kalean, zur iluneko egoitza tristean, gure hizkuntzak ere bazuen bere argia iluntasunean. Azkuek, bere jarrera apartidistari esker, ixilkako lana egiten segitu zuen bakean. Euskaltzaindia, legetik kanpoko egoera hartan, haren arrimuan toleratzen zen, iraute hutsezko bizitza motelaz bazen ere.

Haren inguruan, pixkanaka, bertoko euskaltzaleak hasi ziren biltzen: Eusebio Erkiaga lekeitiarra, Federiko Krutwig getxotarra, Luis Villasante gernikarra, Bernardo Garro “Otxolua” mundakarra, eta Mikel Arruza eta Alfonso Irigoien bilbotarrak. Hauekin giro berria sortu zen. Euskaltzaindiak bere fundazioatik izandako helburuetako bat, hizkuntzaren batasuna alegia, berriro plazaratu zen, Krutwig euskaltzainaren eraginez batik bat, lapurtera klasikoaren inguruan.

Batasun hori, ordea, asmo berritzaile eta nolabait iraultzaileez planteatzen zen oraingoan. Mendearen hasieratik Eleizalde eta Kirikiño “kapeladunak” euskara kaletartu guran zebiltzan, hura baserritar eta arrantzale txapel-girotik kanpoan ere hedatzeko asmoz. Gerra ondoko batasun-gogoan, ordea, ez zegoen hizkuntza hiri-giroan sartu gura hutsa, horrekin batera euskara kultur eta zientzi arloetan erabiltzea baizik, hau da, Lizardik gerra aurrean nahi izandako oromintzo hura lortu nahia, euskara edozertarako hizkuntza bihurtzea alegia. Hortixek abiatu ziren oraingo euskara batuaren aldeko lehen pausoak. Eta merezimendu hori, nik uste, aitortu behar diegu euskaltzain horiei.

Euskaltzaindiaren Bilboko egoitzan Alfonso Irigoienek urte askotan ihardun zuen lanean Etxaide euskaltzainburuaren garaian, idazkariorde. Berari esker, gure mintzairaren beste agerkeria handiagoetarako baimenik lortzen ez zen garaian, herri-poesia, bertsolaritza, alegia, berriro erntenzen eta hedatzen hasi zitzaigun, eta bertsolari-txapeletak ere bai. Horrekin hainbat urtetan burua murturiko euskaldun jendeak berriz ere hartu zuen euskal arnasa eta itxaropena. Bestetik, ez dut uste gehiegikeria denik esatea, Euskaltzaindiak 1959an plazaratu zuen euskal hitzen definizioa, ordurarteko garbizalekeria bidea hautsi zuena, neurri handiz Alfonso Irigoien eta Aita Luis Villasanteren herri-bideko eraginari zor zaiola. Eta bi-biek badakite horrek zenbat kritika ekarri zien.

Xabier Kintana eta beronen aita: Benjamin

Euskaltzaindiaren itxurazko babespean, beste ekintza batzuk ere egiten ziren. Gogoan dugu, esaterako, hirurogeiren hamarkadan Txinpartak teatro taldearen lana, Manuel Ziarsolo “Abeletxe”ren zuzendaritzapean.

Alfonso Irigoienek Julia Berrojalbiz eta Tere Errotaetxeekin eginiko gestioej esker sortu zen gainera, Euskal Herriko gerra ondoko lehen ikastola legala 1965.ean, Resurrección María de Azkue izenekoa, hasieran Elkano kalean kokatu eta geroago Laurora aldatua. Horrek, gure irakaskuntzaren historian mugari garrantzitsua izateaz gainera, gainerako guztientzat zirrikitu eta bidea ireki zuen, ikastolen mugimendu sendoari hasiera emanez.

Tolosatik Labaien oraintsu hilak hala eskaturik, Irigoien bilbotar poeta gaztetxo bat ezagutzera joan zen, euskal bideetan laguntza eskaintzeko. Gabriel Aresti zeritzon, eta harrez gero maiz laguntza eskaini zion bertsolari-txapelketen epaimahaikide gisa.

Lehen, Bilbao, leku askotako euskaldunen bilgune zela esan badut, orain gaineratu beharra daukat anitz ideologiaren elkartoki ere bazela. *La Concordia* moduko kafetxeetan, adibidez, Irigoien eta Aresti Bilboko komunista eta sozialista espainolekin biltzen ziren, euskara eta elebitasuna zela eta, maiz haiekin eztabaida gogorak izanez. Borroka horiek guztiok, edonola ere, beti ere dialektikoak ziren, eta tolerantzi giro eta elkarren eragineko elkarrizketa horretatik abiaturik hasi zen gure artean agertzen ezker kutsuko literatura, gizarte-tematika, eta, beste bandakoen baitan, euskaldunen eskubideak eta euskal literatura onartzeko joera hazkorra.

Gabriel Arestiren literatur lanek izugarritzko eragina ukanen zuten orduko gazteen belaunaldian. *Maldan behera*, *Harri eta herri*, *Euskal Harria*, *Harrizko Herri hau* moduko obrek berrikuntza ugari zekarten hizkuntzaz, formaz eta mami-az. Mitxelenak berak esan duenez, liburu horietan Aresti, *avant le mot*, literatur euskara batuan idazten hasi zen, eta bere prosa, eta batez ere, bere poesiarekin euskal literatura beste maila batera igonerazi zuen.

Arestik gazteria ez zuen soilki, bere liburuen ederraz erakarri, tratua ere ona izaten baitzuen gazte-jendearekin. Ez gara gutxi harengandik adorezko hitzak jaso ditugunok. Bernardo Atxagak berak, duela gutxi, Santutxuko Karmelo ikastolan eginiko hitzaldi batean aipatzen zigun, non eta Bilbon hartu zuela berak euskaraz idazten hasteko lehen bultzada, eta noren eta Gabrielen eskutik, hain zuzen. Era berean, Oskorri musika-taldeak asko zor dio Bilboko poeta horri.

Jose Luis Alvarez Enparantza idazleak ere lotura hertsia ukan du gure hi-riarekin. Ingeniaritza-ikasketak hemen egin zituen denboran, berrogeita hamarren hamarkadan, Txillardegik bertoko giro euskaltzalea ezagutu eta Ekin taldea antolatu zuen, hizkuntzaz eta politikaz kezkatua. Hor, nik dakidala, A. Irigoien ere aritu zen.

Euskaltzaindiaren aretoetan, bestalde, euskarazko eskolak ere ematen ziren. Irakasleen arteko bat Xabier Peña zen, Tolosako semea, mendizale, euskaltzale zintzo eta euskara ikasteko liburu baten egilea. Askok bera irakasle izan genuen.

Bilboko euskal mugimenduaren beste pilare bat Gereñotar nebarrebak izan dira, Xabier famatuena izan arren. Gabriel Arestik Gereñotarrak biziki estimatu eta honela definitzen zituen: “Horiek inurriak bezalakoak dira. Ixil-ixilik, ekinnaren ekinez eta beti aurrera ari dira, lege-oztopo guztien kontra, eragozpen eta debekuen trabak etengabeki horzkadaz horzkada janez eta birrinduz, azkenean etxe osoa, termitak bezala, beheara erorerazi arte”. Haiak bultzatu zuten *Txis-tulari* aldizkaria, Herri-irratiko euskal programak eta CINSA argitaletxea, horren bidez euskal ipuinak, liburuak, diskoak eta jolasak plazaratuz.

EDILI izan zen Bilbok sortzen ikusi zuen beste argitaletxe bat, Castor Uriarte zeritzon arkitekto eta euskal mezenas baten babesean. Hor ikastolen mugimenduaren alde hainbat lan egin duen Jesus Atxa Elorriotarra ezagutu genuen. Horren inguruan ibili zen, halaber, Jesus Idoeta abokatua, *Ama Lur* euskal filmearen bultzatzaile nagusienetako bat.

Bada garai hartako beste pertsona bat, gaur, bidegabeki, ia erabat ahantzia: Miguel Angel Astiz kazetari nafar euskaltzalea. Hark, erdaraz bazen ere, *La Gaceta del Norte*-ren orrialdeetatik, euskal ekintza guztiak barreiatzen zituen, gogo eta adore eskergarriaz.

Eta nola utz dezaket hemen aipatzeke aita Imanol Berriatua, Elantxobeko seme ospetsua? Frantziskotar euskaltzale langile eta zorrotz hau urte askotan Bilbon argitaratzen zen eta Angel Zelaieta zuzendari zuen *Anaitasuna* aldizkariaren zuzentzailea izan genuen, Euskaltzaindiko aditz batzordekidea, euskara irakasteko metodoen egile, Israelgo eredueta oinarrituriko euskara errazaren bultzatzaile eta irakasle suharra. *Anaitasunako* bere lanari esker euskararen batasunak bide luzea egin zuen, ez eta ez, soilki, Bilbao eta Bizkaiko eremuan, Euskal Herri osoan baizik. Asko gara geure burua haren ikasketzat daukagunok, eta zilegi izan bekit hemen harekiko ene esker oneko zorra kitatu nahi izatea.

Bazen Bilbon beste aldizkari bat, *Agur* zeritzona, praktikan Josu Arenazak zuzendua. Hartan euskalkie, bizkaierari batez ere, eutsi nahian euskara batua-ren premia bera ukatzen zen. Nahiz eta gehienetan polemiko xamarra izan, haren kritika batzuk, bestalde, ez ziren guztiz oinarri gabeak, eta euskalkiek ziztuzten aberastasun berezietz konturatzeko ere balio izan ziguten.

Kili-kili aldizkaria ere bazen, Retolaza jaunak hurrei begira egina. Hasi-eran bizkaieraz besterik ez zen argitaratzen, baina gero, euskara batuko edizioa ere izan du.

Beste elizgizon euskaltzale bat aita Justo Mari Mokoroa izan zen, jaiotzez Tolosarra. Hemengo eskolapioen ikastetxean hogeita hamar urte baino gehiago eman zituen eta bilbotar askok frantses irakasle izan genuen bera. Jadanik gerra garaian Ibar ezizenaz argitara eman zuen *Genio y Lengua* liburuan argi agertu zuen kezka nagusiaren bidetik, aita Justok bere bizitza osoan euskal esaldi jatorrak biltzen ihardun zuen, azkenean, *Ortik eta emendik* izenaz, bi tomo ede-

rretan 1990. urtean publikatu arte; euskaraz inoiz egin den esalditegirik osoena, hain zuen. Eta eskolapioak aipatzean, ez nintzateke ongi sentituko bertako hainbat irakasleren, fraide eta laikoren, bizkaitar, gipuzkoar eta nafarren, formazio-lana aipatuko ez banu. Haiek, beren ohizko literatur, matematika, erlijio edo filosofi eskolen barruan, ez zuten inoiz okasioa galtzen, zeharka bederen, gure herri eta hizkuntza orduan zapaldu hauenganako interesa eta maitasuna iratzartzeko.

Karmeldarrek ere maila handiko lagunak izan dituzte euskal eremuan, eta Bilbok, Santutxuko auzategiko komentuan Aita Lino Akesolo dimostarra izan du bizilagun. Haren artikulua, ikerlan eta, batez ere, psalmoen itzulpen bikainak ez dira bazterrean uztekoak.

Bilboko elizgizonen artean aparteko aipamena merezi du don Klaudio Gallastegik, Elorrioko seme eta San Antongo parroko izandakoak. Bera hasi zen Vatikanoko Kontzilioaren ondoan Bilbon lehenengo euskal meza ematen. Gaurko gazte-jendearentzat elizkizun bat euskaraz lortzea seguraski garrantzi gabeko anekdota hutsa dateke, baina garai hartan gure hizkuntzan meza bat izatea ezohiko arrakasta zen. Izan ere, don Klaudioren mezak euskaldunentzat elkarrekin arriskurik gabe biltzeko toki eta esperantzarako leiho ere baziren. Bestelako euskal kultur ekintza publikorik ez genuenean, Bilboko euskaltzale asko —fededunak eta fedegabeak— hantxe elkartzen ginen, eta San Antongo euskal mezaren ondoan, eliz atarian Boni Fernández eta bere lagunei esker txistu-kontzertua entzun, klandestinitateko azken berriak elkarri konta, eskuz esku ixilpeko paperak pasa eta lehen euskaldun taldetxoak eratzen ziren, eta Bilbao Zaharreko tabernetatik zehar, txikito batzuk edaten genituen bitartean, garai hartako euskaldun berriok euskaraz praktikatzeko aukera izaten genuen.

Ikastolako munduari erantzun guraz IKER enpresa ere sortu zen Bilbon, testu eta material didaktikoak prestatu eta argitaratzeko, *Saioka* liburu-sorta famatua esaterako. Horren inguruan irakasle eta pedagogo asko bildu ziren, eta hizkuntz berezilari onak ere bai, adibidez, Xabier Mendiguren, Joseba Agirreazkuenaga, Roman Basurto, Rafael Lopez Atxurra eta beste asko.

Baina hirurogeita hamarren hamarkadan ez ziren ikastolak gure hizkuntzaz arduratzen ziren leku bakarrak. Unibertsitatean ikasleak ahal moduan konponzen ziren euskara-eskolak antolatzen. Mundu zabaleko adibideak ikusirik, badirudi hizkuntza ezofizial eta minoritarioak, unibertsitatera heltzen direnean, beti ere letra-arloan hasten direla erabiltzen, literatura, historia, geografia etab. emateko. Gurean ordea, letra fakultaterik ezaz, Bilboko Industri Ingeniarrien Eskolan ibilirikoeak bultzatu zuten, lehen aldiz, unibertsitate mailako irakas-kuntza euskaraz, fisika, matematika eta kimika, adibidez, gure hizkuntzaz azalduz. Eta ene ustez hori guztiori Jose Ramon Etxebarria fisika-irakasle gernikarrari zor zaio batik-bat.

Deustuko Unibertsitatean giroa ez zen orduan inondik ere euskaltzale. Aita Patxi Altuna, Xabier Arzalluz eta Gotzon Garate gipuzkoarrak, Gregorio Mon-

real eta Rikardo Zierbide nafarrak eta Alfonso Irigoien, Jose Urrutia, Jose Antonio Obieta, Andres Mañarikua, Mari Angeles Larrea, Karmele Rotaetxe eta Adrian Zelaia bizkaitarrak genituen, erdal itsaso hartatik buru tente ageri ziren irla bakarrak, zeinek bere arloan, maiz goikoen begi mesfidati.edo eta burlatien pean, euskararen aldeko lana eginez. Edonola ere, Euskal Kultur Mintegia sortu zen orduan Deustuan, ikasle euskaltzaleen biltoki.

Urte batzuk lehenago ezagutu nuen nik, unibertsitate horretako korrido-reetan, Jose Antonio Ardantza jauna, gaur lehendakari duguna. Orduan, ikasle oraindik, gehienetan Juan Jose Pujanarekin batera ibiltzen zen, elkarrekin beti euskaraz mintzatzen. Ni neu, garai hartan gure mintzaira ikasten hasi berria nintzen eta, zinez diotsuet, izugarrizko inbidia ematen zidaten. Sentimendu horrek eraginik, lagun bi haiek ulertu eta beren hizkuntz mailara heldu arte ez nintzela geldituko esaten nion neure buruari. Eta, egia esan, haien exenpluak ere euskara ikasten segitzeko adore eman zidala, aitortu behar dut.

Euskararen irakaskuntzan arituriko guztiak, ordea, ez dira beti euskaldunak ez bertokoak izan. Kasu bat aipatu nahi nuke, Ricard Jordana irakaslearena, alegia, herrien arteko solidaritatea azpimarratzeko. Jordana katalana zen, eta da, oraindik bizirik baitago, eta hirurogeita hamarren dekadaren Bilboko O.H.O.rako Irakasle Eskolan ari zen ingelesa irakasten. Gure hizkuntza orduan oraindik ofiziala izan ez arren, ikasleek beren kontutik euskara-klaseak antolatzen ari ziren, eta Jordana jauna bera ere, jakin-minez, haietara joaten zen. Baina euskara irakasteko generabilen metodologia aski zaharkitu eta desegokia zela ikusirik, berak arlo horretan zeukan esperientzia eskaini zigun borondate onaz, eta haren eraginez sortu zen, adibidez, *Euskalduntzen* metodoa, geroago, Imanol Berriatuak Israelen ikasiriko metodologiarekin osatu eta hobetua.

Lehen euskal hiztegi batuak ere Bilbon argitaratu ziren, hots, 1970.ean Arestik eta biok prestatuak *Batasunaren kutxa* eta handik zazpi urte geroago Bilboko irakasle talde batek elkarlanean moldaturiko *Euskal Hiztegi Modernoa*, bere edizio eta moldaera ugariekin, gure hizkuntza finkatzeko orduan eragin handikoa.

Aipatzekoa da, halaber, Bizkaiko Elizak Derioko bere Apezgaitegi izandakoan eraturiko Labayru ikastegia, Ander Manterolaren zuzendaritzapean, horren inguruan Adolfo Arejita eta beste lankide batzuk Bizkaiko euskararen alde lan handia egiteko aukera izanez.

Bilbao eta euskararen etorkizuna

Orain arte Bilbon egindako gauza batzuk kontatu ditut, beharbada era desordenatuegian eta, are okerrago, seguraski garrantzi handiko pertsona eta ekintza batzuk ordenagailu barruan ahantzirik. Barkatu, beraz. Baina hori guztiori honez gero joana da. Halere, historia egunero egiten da; egunez egun egiten

dugu guztion artean. Eta orain arte ongi egindakoaz poztu eta gaizki egindakoaz tristatzeko baino gehiago, historiak, lehenagoko gauzetan oinarri hartu eta hemendik aurrera zer egin irakatsi behar digu. Eta, egon, asko dago oraindik egiteko.

Hirurogeita hamarren dekadari Bilbo euskal kulturaren dinamizatzaile nagusietako bat izan bazen, paradoxaz, behin autonomia etorri eta gero bizkortasuna motelduz joan dela esan daiteke. Orduan euskalgintzan arituriko asko Euskaltzaindian, irakaskuntza, euskaltegi, unibertsitate, politikan eta enpresetan sakanabaturik daude. Egia da, alde batetik, horien eraginez Bilbon milaka euskaldun berri eta landu sortzen direla, bai haur eta bai nagusien artean, baina ez da gezurra, bestetik, aspaldion ez dugula hemen euskal aldizkaririk, ez eta lehen bezalako kultur plataforma euskaldunik. Bilbon argitaratzen den gehiena, zoritxarrez, erdara hutsean dago, eta leku ofizialeko agerkariak erdaldunen esku daude.

Gasteiz Euskal Autonomi Elkartearen hiriburu eta Donostia kulturaren hiria izendatu zirenetik badirudi Bilbo zokoraturik, ahuldurik, gogogabeturik gelditu zaigula, merezi gabeko gaztigu bat jaso bagenu bezala. Metroa eta Guggenheim hor dira, baina ez bata ez bestea dira euskaraz mintzatzen, gure kale-izen asko bezala.

Bilboko giroak, Bizkaian eta bere eraginpeko inguruan erdal modak jartzean, erantzunkizun larria izan du horko jendeak erdalduntzean. Euskalduntze-kanpainak hasi zirenean, aldiz, Bilboko uhin horiek laster hedatu ziren gure geografia osoan. Ikastolekin, irakaskuntza publikoarekin, administrazioarekin, irrati-telebistarekin lan handia egin da, baina geure botxo oraindik guztiz euskaldundu barik daukagu. Badago, bai zer egin, asko eta handia, gainera. Are gehiago euskararen eta euskalduntzearen kontrako boz gero eta lotsabakoagoak entzuten hasi diren denbora honetan.

Beraz, aurrera segitu behar dugu. Ekintza berriak bultzatu ahal ditugu, elebitasun-legea betez, euskaldun bizi nahi duenari horretarako aukera guztiak emanez: irakaskuntzan, administrazioan, osasun, justizi, lantoki, merkatalgo eta olgeta-lekuetan. Eta hor guztiok daukagu, nork bere arloan, zer egin. Bilboko ume, gazte eta heldu euskaldunak euskaraz mintzatzeko eta ikasirikoa praktikatzeko lekuak sortu eta antola ditzakegu, baina era atseginez: euskara lanerako, kulturarako, pozerako, humorerako, kanturako, lagun arteko harremanerako, maitasunerako hizkuntza bizi eta alai egiteko.

Administrazioak bideak asmatu beharko ditu kale, denda, garraio eta era guztietako zerbitzuak bertoko hiritar guztiak errespetatzeko moduan egon daitezten, kartel, errotulazio eta pertsonal elebidunekin, alegia. Euskaldunok, aldiz, lotsa galdu eta praktika dezagun edozein lekutan euskaraz berba egin eta euskaraz onartuak izateko eskubidea. "Euskaldun den gizon orok altxa beza burua" esan zuen Etxaparek, eta oraindik gehiago bilbotarra bada, gehituko nuke nik.

Euskal Herri guztia guri begira dago, ez dakit onenak baina bai gehienak garelako; guk zer egingo, neurri batez besteek imitatuko dute. Horra ba geure erantzunkizuna: euskal hiritar tolerantak hezi, baina beren eskubideetan amore emateko prest ez direnak. Nahi badugu, ez da ametsa izango; eta seguru egon, zerbait benetan nahi izanez gero, hori bai, ekinaren ekinaz, azkenean lortu egingo dugu.

* * *

Amaitzera noa. Duela gutxi, Euskal Herriko hauteskundeetan aurkeztu den politikari ezagun batek “ez dakiela euskaraz, ez dela euskara ikasten ari, eta ez duela ikasteko asmorik ere” esan du publikoki. Horrek zalaparta eta eskandalu handiak sortu ditu euskaldunen artean, eta askok, arrazoiak, bere anti-euskalduntasuna aurpegiratu diote. Nik ez dakit. Horren aurkako politikari askok, hitz horiek esan ez, baina gauza bera egiten dute: ez euskara jakin, ez ikasten ahalegindu, ez ikasteko asmorik izan, eta hala eta guztiz ere abertzaleak omen dira. Non da beraz diferentzia? Euskaldunok, hiritar guztiok, inora ez garamatzen joera hipokrita hori salatu beharra daukagu. Beren eginetatik eza-gutuko dituzue, zioen nazaretarrak. Bihotz barruan omen daukagun sentimenduak ez gaitu salbatuko, horren eraginez kanpoan egiten eta praktikatzen dugunak baizik.

Eta ez da gisa, euskara bultzatzeko ahalegin kolektibo honetan, lanpostu bila ari den kalegarbitzaile, atezain edo medikuari euskara jakitea merezimendu puntuagari edo derrigorrezko moduan eskatzen zaien bitartean, kargu askoz ere goragoa izan arren, politikariei beste horrenbeste ez eskatzea. Diputazio-buru, alkate edo Hezkuntz Sailburu izateko euskara jakin beharrik ez badago, nolako eskubide moralaz esango diogu geure hizkuntza ikasteko, udaleko idazkari, udaltzain edo irakasle bati?

Hemen, geure artean, maila goreneko politikari eta jaun-andre publikoak ditugu, eta beren etorrerarekin egin diguten ohorea bihotzez eskertu nahi diet guztiei. Jaun-andreok, zeuek ere Euskal Herriaren eredu zarete, eta jendea begira duzue. Euskaltzaindiak arauak, normak eta kontseiluak ematen ditu; zuek, lider eta buruzagi moduan, zeuen hitzez eta esanpe pertsonalaz, jendearen gidariak zaituztegu. Hortaz, erantzunkizuna guztiona da. Geure denboran problema konkretu hauen aurrean izan dugun portaera nolakoa izan den, epaituko gaitu Historiak, eta nik neuk behintzat pentsatzen dut atseginagoa litzatekeela geroak gugatik “haiei esker” esatea, “haien erruz” deitoratzea baino.

* * *

Los personajes bilbainos, originarios o residentes, que he mencionado han sido, en general, autores de merecida fama. Al citarlos, más que recordar unos hechos históricos, he tratado de integrarlos en esa cadena vivencial que nos une a los presentes con un pasado que sentimos como nuestro y del que, es-

trictamente, somos su continuación activa y actual. Y sin embargo no todos los que han ido conformando ese caldo de cultivo para la lengua vasca han sido necesariamente grandes de las letras.

También ha habido entre nosotros otras personas, que no por más humildes han sido menos influyentes en nuestra vida nacional. Estoy seguro que todos recordamos a aquel viejo gudari, a la maestra progresista, al sacerdote amigo o a esa anciana vecina que en el tiempo de la dictadura franquista nos pasaba a escondidas algún libro de antes de la guerra, ya amarillento, sobre la lengua y la cultura vascas, muchas veces desfasado, pero con el gran atractivo de lo clandestino y prohibido, y que en cualquier caso siempre nos hacía palpitar de emoción.

Sería injusto olvidar aquí la gran labor que realizaron en aquellas difíciles circunstancias nuestras esposas o maridos, tanto por su colaboración en la transmisión de la lengua a los hijos, como en el apoyo y ayuda a mantener y mejorar en todos nosotros el idioma en su uso vivo, afectivo y familiar. Ahí están los numerosos padres, en fin, que sin saber euskara y sin medios de aprenderlo, deseaban recuperarlo en sus hijos, enviándolos a las ikastolas y prestando a éstas toda su colaboración.

Igualmente hemos de recordar, a los numerosos de euskaldunberris, afañados en el aprendizaje y recuperación del idioma de un pueblo que sienten como suyo; esos que renunciando a la cómoda y egoísta frase de “hablar en castellano, para que nos entendamos todos” han preferido respetar los derechos ajenos con un honesto y ejemplar “he aprendido euskara para no obligar a los vascos a tener que hablar por mí en español”.

Habida cuenta del gran riesgo que corrían, merecen igualmente una mención especial los libreros, aquellos que nos conseguían, no se sabe muy bien por qué medios, los libros prohibidos por el régimen. Y estando aquí, en el casco viejo de la villa, no puedo menos que recordar la gran labor realizada por librerías de tanta solera como la de Verdes Achirica en la calle Correo o la Librería Bilbaina a cargo hasta hace un año del entrañable donostiarra Pepe Gorriti, bajo los arcos de esta misma Plaza Nueva.

Otras veces eran los familiares los que, al contarles nosotros en nuestra infancia los comentarios despectivos hacia lo vasco que bastantes maestros de la época “preautonómica”, aparentemente tan abnegados y alejados de la política, nos habían enseñado en la escuela, se rebelaban de manera espontánea y nos corregían aquella información errónea y malintencionada.

Sobre esto, guardo en la memoria un recuerdo especialmente querido. Yo no había cumplido aún los nueve años y por entonces estudiaba en las escuelas públicas de la Viuda de Epalza, conocidas popularmente como las del Tívoli. Aquel día el señor maestro nos había hablado de las concordancias vizcaínas, esas que, con su “sabidurensia”, tan bien caricaturizaba Chomin del Regato,

cuya imagen, dicho sea de paso, presidía hasta hace pocos años la entrada de un centro social abertzale de Barakaldo, supongo que por considerarlo un gran benefactor del País. Pues bien, aquel buen maestro, Don José María, después de burlarse de los desgraciados que decían “el vaca” y “la coche”, nos explicó que el vascuence no era más que un vulgar dialecto, ignominiosa palabreja que en sus labios sonaba a jerga hablada por ignorantes, parias y otras gentes de condición vil y plebeya.

Al llegar a casa comenté aquello tan divertido con mis familiares. Un tío materno, de padre euskaldun y muy orgulloso de sus apellidos vascos, además de aprobar las palabras del maestro, añadió de su cosecha que el vascuence no era ya más que algo muerto y sin ninguna utilidad. Pero, curiosamente, en nuestra casa el euskara tuvo un inesperado defensor. Y no se trataba de ningún intelectual, sino de un simple carnicero, que aunque residía en Bilbao desde los doce años, por haber nacido en Santander, había tenido que soportar más de una vez, y de personas tan castellano-hablantes como él, el calificativo de maqueto.

El inició una acalorada discusión con mi tío, rebatiéndole que el vasco fuese un dialecto, y diciendo que, personalmente, ya le gustaría poder hablar aquella “lengua muerta” que gozaba de tan buena salud en boca de los tratantes y ganaderos con los que se relacionaba en su actividad comercial. Como ya lo habréis adivinado, se trataba de mi padre, aquí presente, Benjamín Quintana, al que deseo expresar públicamente mi más cordial y sincero agradecimiento.

Para él, y para otras muchas personas similares a las que tanto debemos, nacidas unas en el País y otras fuera de él, y que desde la penumbra han contribuído a que esa llama de afecto por nuestros valores propios continúe y no se apague, para esos que nunca aspiraron a inmortalizarse en los libros, precisamente para ellos, señoras y señores, queridos amigos, os pediría un aplauso. Eskerrik asko.

XABIER KINTANAREN SARRERA-HITZALDIARI ERANTZUNA

Bilbon, 1994-11-25

Jose Antonio Arana Martija

Duela sei urte, Xabier, lehiakide izan ginen Juan Gorostiagaren aulkiaz jabetzeko unean. Orduan esan nuen publikoki nik baino merezimendu gehiago zenuela euskaltzain izateko, baina bestelako iritzia agertu zuten bozketan hutesle ziren euskaltzainek. Oraingoan, ostera, Eusebio Erkiagaren aulkia betetzerakoan, Piarres Charrittonek, Pello Salaburuk eta nik neuk aurkeztutakoa, zu zeu, izan zinen hautatua 1993.eko urriaren 29an. Juan Bautista Eguzkitza (1919-1939), Nazario Oleaga (1941-1962) eta, esanda dagoenez, Eusebio Erkiagak (1963-1993) edukitako aulkia dagokizu, beraz. Eta hara hemen, euskaltzainkidetasunerako orduan jaio bazinen, gaur, bataio egunean, niri atxeki zenidan aitabitxi izateko ohorea. Bataio ponte inguruan esaten den Kredoaren orde, zutaz eta zure lanaz dudana sinestea aitortzea utziko didazu.

Zu eta zure euskararekiko lanak aipatu behar ditut, labor baino ez bada ere. Eta gaur “Bilbao, euskararen bizitzan” izenburupean eman diguzunaz lutzetxoago ihardutea utziko didazu, Xabier, eta didazue, entzuleok.

Bilboko Udaletxearen inguruan, Erkoreka alkatearen izena daraman plazan jaio zen Xabier Kintana Urtiaga 1946.eko urriaren 13an. Hamalau urtekin hasi zen euskara ikasten 1960an. Ez da lehen euskaldun berria euskaltzain izatera iritsi dena, 1918an izendaturiko lau euskaltzainetik Julio Urkixo eta Arturo Campion ere euskaldun berriak izan baitziren. Justo Maria Mokoroa, eskolapioetan, eta Xabier Peña eta Antonio Bilbao, Euskaltzaindiak Erribera kalean -Azkuek Ibaiondo deitzen zion- zeukan egoitzan izan ziren Kintanaren irakasleak. Hemerzortzi urtekin, 1964ean, hasi zen euskaraz idazten *Zeruko Argian*, eta hogeita sei urtekin, 1974ean, duela hogeita urte, *Eusker*a gure agerkarian. Tartean eta gero, honako aldizkari hauetan idatzi du: *Anaitasuna*, *Jakin*, *Herrria*, *FLV*, *Hitz*, *Egun on*, *Elhuyar*, *Egan*, *Argia*, *HABE* eta egunkarietan ere. Lehenbiziko liburua 1969. urtean kaleratu zuen, *Beste izakia* izenburuduna. Hurrengo urtean eman zigun, Gabriel Arestirekin elkarlanean, bigarren liburua, *Batasunaren kutxa*, euskara baturako 6.000 hitzen formak proposatuz. Ordu-rako euskaltzain urgazlea izendatua zen, 1966.eko azaroaren hogeita bostean,

gaur hogeita zortzi urte betetzen direlarik. Hogei urte zituen, Ibon Sarasola, Jose Luis Lizundia, Xabier Lete, Juan Angel Etxebarria, Telesforo Monzon eta beste batzuekin urgazle izendatua izan zenean, ene ustez urgazleenik gazteena. Urte bereko urrian hasiak zituen kazetaritza ikasketak Nafarroako Unibertsitatean, baina 1969. urtean Deustuko Unibertsitatea etorri zitzaigun Filologia Erromanikoa ikastera, 1974ean ikasketak burutu zituelarik. Iruñeko ikasturtea bukatu ondoren ezagutu nuen nik Xabier Kintana, orduan Erandioko ikastolako andereñoa zen Mari Karmen Goiriena nabarniztarraren bidez. Ikastolako arazoengatik edo senargaia zuen Xabierrentzat zerbaiten bila etortzen zen nire Gernikako etxera. Gero, 1970ean Nabarnizen ezkondu ziren, Jurgi (1975) eta Aiora (1977) ezkontza honetatik jaio zirelarik.

Ni ere ordurako Euskaltzainditik hurbil nenbilen *Euskera* agerkarirako artikulua bidaliz (1971) eta Altube eta Etxegarai anaien omenaldietan parte hartuz. Kintanak *Hiztegi modernoa* kaleratu zuen urte berean, 1977.eko uztailaren 12an, Arantzazura joan ginen biok, Xota Dzidziguri, Ilia Tabagua eta Viktor Bondarenko georgiarrekin aita Villasante ikustera, nolabait euskal eta kaukasiar herri eta kulturen arteko harremanak sendotzeko asmoetan. Ordurako Kintana eta biok, Juan San Martin Euskaltzaindiaren idazkaria zenarekin Madrilera joanak ginen Errusiako enbaxadaren bidez harreman horiek bideratzeko eta bul-tzatzeko. Julio Caro Baroja eta Antonio Tovar jaunen laguntza estimagarria izan genuen une hartan. Ondorioz, Georgiara joateko aukera izan zuen Kintanak 1978.eko maiatzaren 20an, bi hilabeteko egotaldia betez. Rusthaveliren poema nazionala, *Tigre larruduna* hain zuzen, itzuli zuen orduan Kintanak. Esan beharra dago beste itzulpen batzuk ere egin dituela, hala nola, autore hauenak: Kafka, Defoe, Marx-Engels, Lenin, Unamuno eta beste.

Ez dut, entzuleok, zuek aspertzeko ez eta nekatzeko gogorik, nire gaitasun ezagatik hala gertatu arren. Baina ezin dut beste gai baten haria hartu zera azaldu gabe: Unibertsitaterako bidea jorratzen hasi zen Kintana, eta 1980.eko urriaren 1ean institutueterako Euskal Katedra irabazi zuen, sailkapenean lehen postua lortuz eta Gabriel Aresti izeneko institutuan lanpostua aukeratuz. Hurrengo urtean (1981.10.1) Euskal Kabinetearen arduradun izango da Euskal Herriko Unibertsitatean, Leioako Campusean.

Baina Xabier Kintanak euskararekiko lanetan eman digunaz zerbait gehiago esan behar dudalakoan nago. Bizirik gauden hogeita bi euskaltzainok hau edo beste aukeratuko genuke Kintanaren lanetan azpimarratzeko, guk eskuartean darabilgun edo gustukoa dugun gaiaren arabera. Izatez, aspaldidanik hainbat arlo jorratu ditu, eta horregatik, eten gabe lan egin duelako eta ez noiz-behinka su-ziria bota duelako dago hemen lankide eta euskaltzainkide gisa eserita. Eta ni, Kintanaren oihana mehaztukeran, hor nabil txinbo edo kurloi bezala, jira-biraka hegada arin eta bizkorretan, nora ezean galduta. Erleek bezala sormen lanei eztena sartuko diet? Aditz batuaz edo ortografiar egindako lanak, ogi birrinak balira bezala mokotuko ditut? Lexikografiako lan ugariak zimikatu, agian? Euskal Herriko literaturaren historiaz irakatsitakoak edo haur

literaturaz idatzi dituenak xurgatzean, onuragarri izango ditut? Hegada laburretan Kintanaren emaitzaz nolabait jabeturik —ez baitago gaur astirik hegada luzeak egiteko hain oparoa den lana aztertzean— gero aipatuko dugun Emiliano Arriagaren *Vuelos cortos de un chimbo* datorrit gogora, Bilboko euskara eta ekanduak deskribatzen dituen liburua. Baina sarrera egun honetan hegada luzeko hitzaldia eskaini digu euskaltzain berriak eta erantzuna eman behar diodanez, arnasa sakona hartu beharko dut, Erkiagaren jaioterrian lepoa mozten zaien itsasantzarrek egiten duten antzerako hegada luzea egin dezadan, lau mendekoa hain zuzen.

* * *

Bilboko euskara da gaur aztertzen dugun gaia. Duela hamazazpi urte edo (1977) “Bilbo eta euskara” izeneko hitzaldia irakurri zuen Alfonso Irigoien euskaltzainak Juan Mateo Zabala, idazle bilbotarrari eskaini zitzaion omenaldian. Bilbon gure hizkuntzak izan dituen lekukoak, testuak eta iruzkinak ematen zizkigun Irigoienek, Betolazaren *Dotrinatik* hasita (1596), zeinen faksimila eman nuen nik gero *Euskera* agerkarian (1986). Mendieta pintorearen oleoan agertzen den euskal testua (1609) ematen zигun gero, eta Mikoletaren *Método breve...* (1653), Ochoa de Capanagaren *Dotrina* (1656), Ulibarriren testuak, Oarabeitia (1755), Estorqui (1794) Antonio Zabala eta Bizenta Moguelen (1819) *Gabon Cantac*, Unamunoren eginak eta eraginak ahaztu gabe eta Emiliano Arriagak bildu zituen Bilboko hitz bereziak eta “bilbainadak” edo uri honetako kantak (1). *Gabon kantak* direla eta, *Bizkaierazko idazle klasikoak* izenburuarekin Xabier Altzibarrek prestatu zuen tesia da dugun beste iturri oparo paregabea. Baina ikusiko dugunez, badago zerbaít gehitzeko, eta horretan dihardut hurrengo lerrootan.

Kintanak ondo nabaritu duenez, XVI. mendean Bilboko —eta beste hirietako— burgesiak ez zion jaramonik egiten euskarari. Karmelo Etxeragaik idatzitako “¿Qué se lefa en Bilbao a fines del siglo XVI?” (1917) idazlanean, argi agertzen zaigu euskarak ez zeukala irakurle goan tokirik. Etxeparek euskarazko lehen liburua argitaratu zuenean (1545) bazegoen Bilbon liburudenda bat, Juan de Baquiorrena. Baina *Linguae vasconum primitiae* ez zen salgai egongo denda honetan, ziurki. Bertoko liburuak argitaratzeko ez zegoen orduan moldiztegirik Bilbon (2), eta Matias Mares-ek 1576an sortu zuenean lehena, ez zuen euskarazko liburuurik kaleratu; bai, ordea, euskararekiko bat, Andres de Poza lizentziatuaren *De la primitiva lengua de las Españas* (1587), Euskaltzaindiak arigitalpenaren mendeurrenean faksimilatua zuena. Mares inprimatzaileak biz-

(1) Nik Kintanari erantzun hau eman eta gero, 1994.eko abenduaren 20an irakurri zuen Alfonso Irigoien euskaltzain eta adiskideak, Bilbon E. Arriagari zuzendutako jardunaldian, “Euskera y vasquismo en el Bilbao de Arriaga” hitzaldia. Kopia bat eman zidan eta eskertzen diot. Bilboko euskarari buruz ematen dituen datuak eta egiten dituen iruzkinak oso interesgarriak direla uste dut.

(2) Ikus nire “Euskal Herriko inprentaren historia”. *Uztaro*, 1994, 12, 37-53 orr. Iruñean, 1994.eko uztailaren 18an, UEUko aurkezpen ekitaldian irakurritako hitzaldia da.

pahiru tokitan eduki zuen inprenta Bilbon, eta hara hor, aukeratu zuen azken kokalekua San Frantziskoren komentua izan zen. Lehenago, Bilboko inprentaren hutsunea betetzeko, eta beharrezko ziren liburuak argitaratzeko, kanpora jo behar izan zuten orduko erakundeek; *Bizkaiko Fueroa* Burgosen Juan de Juntak (1527) eta Medina del Campon Francisco del Cantok (1575) argitaratu zuten. Eta *Bilboko Kontsulatuaren Ordenantzak* Alcala de Henares-en kaleratu zuen (1552) Euskal Herriko lehen inprimatzailea izan zen Arnald Guillen de Brocar-en semeak.

Bilbon argitaratu zen lehen euskarazko liburua Betolazaren *Dotrina* izan zen, Pedro Cole de Ibarra hemengo bigarren inprimatzaileak moldatuta (1596). Hirurogei urte iragan ondoren agertuko da bigarrena, Martin Ochoa de Capanagaren *Dotrina*, 1656an Juan de Azpirozek argitaratua. Baina ene ustez, ez Betolazaren ez Capanagaren liburuek ez digute Bilboko euskararik isladatzen, Arabako bizkaieraren azpieuskalkiarena eta Durangaldekoa baizik. Bilboko euskaldunek biak irakurriko zituztelakoan nago eta hizkera desberdin horiek izango zuten hemengo euskararen eragina, buruz ikasten baitzen dotrina. Mikoletaren liburua, bai, Bilboko euskararen idatzia zen (1653), baina lekukoa izan arren ez zuen hiztunen artean eraginik izan 1880an lehendabizi inprimatua izan baitzen.

XVIII. mendea datorkigu. “Ehun urteko salto handia egin beharko dut, XVIII. mendearen gainetik” diosku Kintanak hitzaldian. Jauzi handia benetan, Xabier, mende hori amildegia bihurtuz. Jakin badakizu mende horren erdialdera sortu zela Bilbon herri-literaturaren eredu berria, hots, Gabon Kanta edo bilantzikoena. Elizan eta elizatik kanpo kantatzen ziren Gabonetako kantak Europan zehar XV. mendetik hasita. Baina ez noa gai hau orokorki arakatzen, honetaz asko idatzi baita: Carmen Bravo Villasante, Manuel Alvar eta gure eremuan Manuel Lekuona, Antonio Zabala, Juan San Martin, Patri Urkizu, Joseba Andoni Lakarra, Jon Bagues eta beste. Nik neuk argitaratu nuen 1981ean *Gabonetako kantak* liburua. Arantzazuko artxiboan gordetzen dira —eta beste elizetako artxiboetan ere egongo dira, katalogatu gabe tamalez— Echevarria, Escaregui, Ibarzabal, Larramendi (frantziskotarra), Larrañaga eta Oruñaren *Gabon Kantak*, horietatik asko euskaraz. Baina Bilbora bagatoz, Baguesek ematen digu Arantzazun dagoen *Vill^o al Nacimi.^o con org.^o oblig.^o p.^o la Merced de Bilbao*, data gabekoa, baina dirudienez XVIII. mendekoa (3). Orduan eliza zen hau, eta orain eraikuntza zibila, jakina denez, ez zegoen Bilbon, Abandon baizik, Bilbok ez zuen “elexate” hau 1890. arte bereganatu eta, Deustu eta Begoña 1924ean bereganatu zituen bezala. Handik hurbil zegoen frantziskotarrek Abandon zeukaten San Frantzisko izeneko komentua, 1501. urtean eraikitzen hasia. Euskal Herrian zegoen elizarik handienetarikoa zeukan komentu honek,

(3) Arantzazuko artxiboan ikusi dut originala eta gaztelaniazko testua da Gabon Kanta honetan agertzen den bakarra.

67 metroko luzerakoa (4). Hemen izan ziren ikasle, beste askoren artean, Eusebio Maria Azkue eta Pedro Novia Salcedo. Hemen kantatu ziren 1755ean Juan Ruiz de Larrinaga frantziskotar gernikarrak 1932.ean argitaratu zituen *Villancicos en basquence* (5), gero Juan Ramon Urquijok faksimilez eman zizkigunak. Nik, nire musika ikerketetarako, 1966an, kopiatu nituen eta gero Irigoienek eta Altzibarrek ere argitaratu dute testua. Musikaren egilea komentuko organojolea izan zen, baina ez argitalpenean agertzen denez Oarabetia deiturakoa, Martin Jarabeitia edo Xarabeitia, beste dokumentu batzuetan agertzen den bezala (6). Baina Gabon Kanta honen testua ez da Bilbokoa edo inguruetakoa, gipuzkeraz idatzitakoa baizik, komentuan zeuden ehun fraideetatik giputzen batek idatzia.

Bilboko Santiago basilikan ere kantatzen ziren bilantzikoak. Dakigunez, Kapera Maisuek urtero musikatu behar zuten Gabonetarako kanta bat, eta haue-tatik agertzen zaigun lehena da 1761ean Gamarrak musikatu zuena. Euskal-tzaindiaren artxiboan daukagu aita Jose Ignacio Arana josulagunak idatzitako izenburu honekin hasten den eskuskribuen bilduma bat: *Ensayo de una Bibliografía Bascongada*. Aranak berak, beste laguntzaile batzuegandik jasotakoak eta gero (oraintsu) bildutakoak daude koadernatuta liburu mardul batean. Azkenengo haue-tatik (beraz ez da josulagunak jasotako erreferentzia) hartu zuen Xabier Altzibarrek tesian ematen digun izenburu hau: *Letras de los Villancicos en Romance y Bascuence que se cantaron en la Iglesia matriz de el Señor Santiago... 1761. Puestos en música por D. Manuel de Gamarra*. Kapera Maisu honen biografia, Mari Karmen Rodriguez Suso andereñoak eman-dako hainbat xehetasunekin, *Bizkaia 1789-1814* liburuan eman nuen 1989an (7). Eusebio Erkiagaren herrikidea zen Gamarra, beraz lekeitiarra. Baina dirudienez ez zituen ondo betetzen kaperarako eginbeharrak: 1765ean adie-razi omen zioten Kabildoaren haserrea ez zituelako ohiko Gabon Kantak musikatzen. Eta berriz, 1773an, azaldu zioten gauza bera “con apercibimiento de despido”. Manuel Gamarra Likona (1723-1791) hil zenean Pedro Casimiro Estorqui etorri zen Santo Domingo de la Calzadatik lanpostua betetzera.

Estorquirena dugu ezagutzen dugun Bilboko hurrengo euskarazko Gabon Kanta, 1794.ekoa. Altzibarrek aipatzen du eta Irigoienek eman zigun testua

(4) Omaechevarria, Ignacio. *Heraldos del Gran Rey en California*. Fr. Pablo Jose de Mu-gartegui en su marco social y misionero. Bilbao, Desclée de Brouwer, 1959.

(5) *La Gaceta del Norte*, 1932.12.28.

(6) Onomastika batzordeko Mikel Gorrotxategi idazkariak esaten didanez, Martin de Oara-beitia izeneko bat agertzen da 1704ean Zeanuriko fogerazioetan. Gotzon Aurrekoetxea dimostar adiskideak esan dit *Ogarabeti* eta *Ogaragoiti* izeneko baserriak daudela Diman. Baina musikari honen kasuan, M. Karmen Rodriguez Susok aurkitutako dokumentuetan *Jarabeitia* edo *Xarabeitia* eran agertzen da deitura. *Jarabeitia* forma Deustu, Muxika, Bilbo, Abando, Larrabetzu, Derio, Zamudio eta Loiuko Sutegietan agertzen da. Toponimo gisa Zamudion *Jabiti* eran agertzen da gaur egun. *Xarabeitia* forma Abando eta Begoñako Sutegietan agertzen da.

(7) “Musika: Barrokotik Erromantizismora” In: *Bizkaia 1789-1814*. Bilbo, Bizkaiko Foru Al-dundia, 1989. 215-241 orr.

(1977). Nik ere, azken honek bezala, aspaldidanik lortu nuen fotokopia bat Arantzazun eta sarritan eman dut honen berri, lehen aipaturiko *Gabonetako Kantak* liburuan azala argitaratuz. Berrehun urte betetzen dituenetz aurten, originala *Euskeran* argitaratzea eskatzen dut. Hau da izenburua: *Letras de los Villancicos en romanze, y basquenze, que se han de cantar en la Iglesia Parroquial, y matriz del Señor Santiago de esta Noble Villa de Bilbao, en los solemnes Maytines del Sagrado Nacimiento de nuestro Señor Jesu Christo, este año de 1794. Puestos en música, por Don Pedro de Estorqui, Maestro de Capilla en dicha Iglesia, y Opositor a Magisterios de Capilla en Santas Iglesias de término. En Bilbao: Por Simon de Larumbe, Impresor del M.N. y M.L. Señorío de Vizcaya.* Estorquik, asmoak bazituen ere, ez zuen lortu gorengo elizetara joatea eta Bilbon jarraitu zuen (1814ean, beste Gabon Kanta bat eman zigan) 1832rarte. Nicolas Ledesma, musikari handiak, bete zuen, urte berean, hutsunea.

Ezagutzen dugun Bilbo edo inguruko laugarren Gabon Kanta, San Frantzisko Komentuan 1803an kantatu zena da. Antonio Zabala, bertako koruaren zuzendariak musikatu zuen. Newberry Library-n dagoen Bonaparte Printzearen bibliotekan gordetzen da ale bat, edo han zegoen, behintzat, Collins-ek prestatu zuen *Attempt...* (8) delako katalogoan agertzen baita. Altzibarrek ematen digu testua tesian. Gabon kanta hau argitaratzeaz sortu zen auziagatik, oso berezia eta bakana dela esan dezakegu. Gernikako Batzar Etxearen artxiboan aurkitu nuen, duela zortzi urte edo, auzi honen espedientea, eta osorik fotokopiatu. Gero, *Bizkaia 1789-1814* liburuan eman nuen labur auziaren berri 1989an. Auziaren testu osoa ematen digu Altzibarrek bere tesian, eta eskertzekoa da, oso bitxia baita Gabon kanta honekin gertatua. *Bilboco Uri noble / Vizcayen buruba* esaten du pasarte baten kantuak eta Bizkaia ez zeukala uri-bururik eta inprimatutako bertso-paper guztiak biltzea agintzen zuen Korregidoreak, 1804.eko urtarrilaren 10ean. Pedro Jose Patricio Astarloa Agirre (1751-1821) euskal idazlea zen orduan San Frantziskoko komentuko buru, eta berau agertzen da auzian inprimaketaren erantzule eta beronen eskuz idatziak egin zituen deskarguak. Interesgarria delakoan hemen ematen dut Astarloaren idazkera eta sinadura, auzian agertzen diren bezala. Eta paper bitxi honen azala lehen aipatu liburuan argitaratu arren, eranskin gisa ematen dut Gabon Kanta honen faksimila. Lehendabizi agertzen zaigu paper honetan Zabala musikaria, dokumentu batzuetan Manuel Antonio izenarekin agertzen dena. Bizkaiko Areatzan (Villaro) jaio zen 1752an eta bataio-agirian Antonio Zabala Salbidea zela ziurtatzen da. Alcalá de Henares-en frantziskotarren Biltzar batean koruaren zuzendari ardura zeramalarik hil zen 1830ean.

Vinson, Collins, Jon Bilbao eta Altzibarrek aipatzen dute Zabalaren beste Gabon kanta bat, 1814koa: *Gaboneco otsaldiac cantatuco dirianac doandico*

(8) Collins, Victor. *Attempt at a Catalogue of the Library of the late Prince Louis-Lucien Bonaparte.* (London), Henry Sotheman & Co. 1894. 931. fitxa.

*mesan Jaungoicoen semien Jayotzaco egunetan, gaurtu [sic] edo adoratzen da Albiyaco San Fraiscuco comentu lenastan Bilboz Aurre. F. Antoniño Zabalac maisu eta coruco ordeintzadun. Urte 1814 garrenian. Ez dugu honen testua ezagutzen, baina inoiz Euskal Herri osoan argitaratutakoen testuak biltzeari ekiten badiogu, Chicagora eskatu beharko da kopia (9). Hirugarren Gabon kanta bat ere atera zuen Antonio Zabalak, datarik gabe: *Villancicos que se han de cantar en la solemne misa del sagrado nacimiento de nuestro señor, y redentor Jesu-Christo, en el Real e Imperial convento de nuestro padre San Francisco. Puestos en música por el P. Fr. Antonio de Zabala, Vicario de Coro de dicho Convento*. Gaztelaniaz idatziak dira lehen lauak eta bostgarrena euskaraz dator. Francisco San Martinek inprimatu bazituen ezin dira izan 1795ekoak, Altzibarrek suposatzen duenez, inprimatzaile honek 1796an egin baitzuen lehen inprimaketa. Aita Jose Antonio Uriartek Bonaparteri 1858.eko otsailaren 18an idatzitako gutunaren arabera, 1820.ekoak dira. Ene ustez, Juan Ruiz de Larrinaga izan zen Gabon kanta honen testua *Aranzazu* aldizkarian 1924ean lehen-dabizi eman ziguna, orduko ortografiara moldatuz, eta “1820’gn. urtean abestuak” izan zirela diosku. Gero Irigoienek ere argitaratu zituen bost bilantzikoak *Euskeran* (1977). Arantzazuko artxiboan fotokopiatuta daukat original osoa. Ez dut uste Gabon kanta gehiago aterako zenik komentu honetatik, 1822.ean koartel bihurtu baitzen.*

Zabalak bigarren Gabon kanta eman zigunean, hots, 1814ean, Santiagoko Kapera Maisua izan zen Pedro Estorquik ere eman zigun berea: *Gauoneco cantac cantauco dirianac otsandico Mesan Jaincoen Semien Jaiotzeco egunetan. Santiagoco eleiza lenastan cein dan Bilboco uriyen Vizcaico Jabedean. Iminiric otsanquidan Don Pedro Estorqui Maisu otsanquidaria gaitic. 1814 Garren urtian*. Hiztegiño bat dakar azken orrialdean. Ez dut uste inork argitaratu dituenik ez eta honen berririk ematen duenik. Faksimilaturik emango ditut eranskin gisa. Berdin gertatzen da 1815.eko Gabon kanta honekin: *Gaboneco cantac vizcaitarrentzat, Jaiotzaco Pazco egunetan poztuteco. 1815 garren urtian oidan leguez*. (Gero, azken orrialdean:) *Bilbaon: D. Pedro Antonio Apraizen moldeteguian*. Ez dakigu non kantatzeko eginak ziren; behar bada Bizkaia guztian zabalduko zen. Baliteke Bizenta Moguel-enak izatea. Hau ere inork ez duenez aipatzen eranskin gisa emango dut *Euskeran*.

Vinson eta Collins-ek aipatzen dute 1816.eko Gabon kanta bat ezagutzen ez duguna: *Gaboneco osasteó cantac Jesu Cristoren Jaijotzeco-enac Vizcaitarrentzat bere Jaijotseco eran; Gogo gozoagaz Cantaduteco; 1816 garren urtian oidan leguez Jaijo barrijari. Bilbaon, Pedro Antonio Apraizen moldeteguian*. Hurrengo urteko Gabon kanta Collins-ek bakarrik aipatzen du: *Gaboneco cantac Vizcaitarrentzat, jaiotzaco, Pazco egunetan poztuteco oidan leguez, 1817 garren urtian. Bilbaon: Pedro Antonio Apraizen moldeteguian*. Bizenta Moguel-enak direla dirudi. Chicagotik lortu beharko ditugu kopiak. Hu-

(9) Collins, Victor. Op. cit. 884. fitxa.

rrengo honen originalaren fotokopia badaukat eta hau ere, ezezaguna denez, inork ez baitu aipatzen, eranskin gisa faksimilaturik agertuko da gure agerkarian. Azken orrialdeko beheko aldean zera agertzen da eskuz idatzirik: “Imini ditu Vizcaitarrentzat Vicenta Moguel ta Basozabal euscaldun emacume batec”. Hau da izenburua: *Gaboneco cantac Vizcaitarrentzat, Jaiotzaco Pazco egunetan poztuteco oidan leguez 1818 garren urtian*. (Gero azken orrialdean:) *Bilbaon. D. Pedro Antonio Apraizen moldeteguiari. Biardan bai emonagaz*.

Bizenta Moguelena da Irigoienek eta Altzibarrek ematen diguten Gabon kanta hau: *Gaboneco cantia Vizcaitar guztientzat, euscaldun emacume batec ateria 1819. garren urtian Abandoco Elexatian* (10). Altzibarrek ematen dizkigu hurrengo urteetako Gabon kanten testuak: 1824, 1825, 1826, 1828, 1829 (Collins-ek aipatzen duena) eta 1832. Aurreko urtekoak, hots, 1831.ekoak lau argitalpen izan ditu gutxienez: *Gaboneco cantac Jesusen Jaiotziaren ganian 1831 garren urteraco. Bilbaon: Eusebio Larumbeen silluteguiari*. Juan Ruiz de Larrinagak argitaratu zuen, iruzkinekin, *Aranzazu* aldizkarian, 1932.eko abenduan. Baina lehenago argitaratuak izan ziren 1880an *Euskal Erria* aldizkarian. Altzibarrek ere ematen digu testua. Ez dira *Gabon Kantak* bakarrik orduan Bilbon erabilten zen euskararen eredu bakarrik. Euskara idatziari dago-kionetik, hor dugu Cosme Belaunde izenordearekin Joaquin Avendañok Bilbon 1839an argitaratu zuen *La comedia aldeana*.

Pedro Jose Patricio Astarloa aipatu dugu lehen. San Frantzisko komentuko nagusia zen 1803 urteko Gabon kanta auzia sortu zuenean. Gero argitaratu zituen bi tomo izenburu berdinarekin: *Urteco Domeca gustijetaraco verbaldi icasbidecuac, ceinzubetan azalduten dan Erromaco Catecismua* (1816, 1818). Lehen tomoaren hitzaurrean dio liburu hau arimazaintzat idatzia dela eta edozein kristauk irakurtzeko ere. Baina hirugarren arrazoi bat ematen digu:

Baña norzubenzat dan biarren liburu au, da otzein, eta equinza edo oficijoren bat icasten dagozantzat. Egunian egunian dacuzcu, esatera noiana. Dua mutil, nai nescatilaren bat otzein edo crijadu; beste bat lan, edo oficijoren bat icastera. Eurac eztaquije erdera, ezta artuten ditubezan ugazabac bere eusquera.

Horientzat ere balio duela liburuak dio Astarloak. Bilbora “aldirietako jende asko heldu eta gelditu” zirela esan digu Kintanak. Etorritako hauek erdara ikasi arren euskara galdu ez zezaten eman zuen liburuak Astarloak. Eta hala, euskara eta erdara nahastuz behar bada joan zen urteen zehar Bilboko euskara bilakatzen. Euscaldun asko zeudela badakigu. Azkuek diosku 1888an, euskal katedra irabazi zuen urtean, Bilbon lautik bat euskalduna zela. Euskararen aldeko portzentaia handiagoa izango zen, behar bada, hogeita hamar urte lehenago. Nicolas Ledesma musikariak, Aragoitik Santiago elizara etorritako Ka-

(10) C.A.F. Mahn alemanak argitaratu zuen Berlinen 1857an *Denkmaeler der Baskischen Sprache* liburuak. Euskal antologia bat da eta beste euskal testu batzuekin ematen digu Gabon kanta honen testua.

pera Maisuak, kapera honentzat araudia idatzi zuenean, 1855ean, urtero konposatu behar zirela bilantzikoak, eta bat euskarazkoa izatea agindu zuen. Honek adierazten digu eliztarren artean (eta orduan gehienak ziren fededunak) euskaldun asko zeudela Bilbon eta kaleko jende arruntak euskaraz hitz egiten zuela. Azkuek dioskunez 1890ean % 39 kanpotarrak ziren Bilbon, eta hauetatik asko alboerrietatik etorritakoak, euskaldunak eta eliztar fededunak ziurki. Baina handik 20 urtera, 1910ean, % 46 ziren kanpotarrak, eta gehiketa honetan susmatzen da industriagintzak erakarrirako erdaldunak izango zirela asko eta asko, “trenak ekarritakoak” Gernikan esaten dugun bezala. Gure egunotara bagatoz, hauek dira kopuruak eta portzentaiaik:

Urtea	Biztanlegoa	Euskaraz dakitenak					
		Ongi	%	Zerbait	%	Ezer ez	%
1981	384.495	23.981	6,2	58.420	15,2	302.094	78,6
1986	374.207	33.956	9,1	76.042	20,3	264.209	70,6

Azkueren garaian —eta gero aipatuko dugun Emiliano Arriagarenean— % 25a bazen euskalduna Bilbon, orain % 10era ere ez da heltzen. Hara hor dugun apostua, duela ehun urte zegoen euskaldunen portzentaiaira iristea. Euskaldunen kopuruaren beherakada hasi zenean estreinatu zuen Azkuek (1895) *Vizcaytik Bizkaira* zarzuelatxoa eta berak idatzitako testuan zera diosku:

Erdal erritik datoz maisuak eunka
jaurti ta amildu naika or bilin balaunka,
gure errirtasuna ta euskera gozua
lege ta ekanduen giltz urregorizkua.

Baina, zoritxarrez, ez dira kanpotik etorritako guztiak etsairik handienak, eta hor dugu lekuko Xabier Kintanaren hizaldian aitari egin dion laudorioa. Duela hamabost egun edo ematen zigun Kintanak berak, egunkari batean, Arturo Campionen esaldi hau: “Euskaldun izena ezabatu nahi duen etsaia etxeko etsaia da. Gure artean bizi da, guk bezalako izena du, gure arraza eta familiakoa da”. Gera bedi gure gogoeta eta hausnarketarako salaketa hau.

Bilboko euskara dela eta ez nuke ahaztu nahi Irigoienek eta bestek aipatzen duten Emiliano Arriaga Riberok (1844-1919) argitaratu zuen *Lexicón bilbaino* (2. argitalpena: 1960) lehena argitaratu zuenean (1896) beste izenburu bat zekarrena: *Lexicón etimológico, naturalista y popular del bilbaíno neto, compilado por un chimbo* (11). Lehen argitalpenetik bigarreneara ez da izenburua bakarrik aldatzen. Luis Michelena-ren hitzaurrearekin Francoren garaian

(11) Arriaga, Emiliano de. *Lexicón etimológico, naturalista y popular del bilbaíno neto. Compilado por un chimbo como apéndice a sus Vuelos cortos*. Bilbao, Sebastián Amorrrutu, 1896.

argitaratu zen bigarreanean ez dira agertzen lehendabizikoari Arriagak jarri zizkion sarrera hitzak. Euskalzalea izan zen Antonio de Trueba (12) aipatzen du eta honako esaldiak dakartza:

Una de las fases más pintorescas, curiosas y características en la vida evolutiva de un pueblo, es sin duda alguna su lenguaje. El que se ha usado en Bilbao hasta que el estrambótico y necio cultiparlismo lo ha invadido por completo, era una peregrina combinación del antiguo euskera con el castellano viejo. Palabras y locuciones del idioma español con terminaciones, solecismos, reminiscencias, giros y eufemismos del que aquí se habló en otro tiempo y aún se habla —¡Dios sea loado!— en el resto de nuestra hermosa Bizkaya.

No sólo se expresaban aquí de tal manera las gentes sin instrucción —que eran muy pocas— sino también las personas mejor acomodadas, que no se avenían a dejar aquel dejo del sonoro euskera que hablaron sus antepasados... No se habían contaminado con la fatuidad que ahora impera en ciertas clases...

Bilbon zegoen Bizkaiko Institutuaren irakaslea zen Roman Biel jaunak argitaratu zuen 1882an “El habla vulgar en Vizcaya” eta geroxeago “Más sobre el habla vulgar de Vizcaya”. Arriagak ezin du irentsi Bielek esaten duen honako hau:

Es preciso que ciertos modismos locales aun subsistentes en el lenguaje usual, se hagan desaparecer de él definitivamente porque todas las expresiones extrañas al puro y legítimo idioma español, lo adulteran y desfigurán lastimosamente.

Oraintsu entzun ditugu antzerako hitzak —eta denok dakigu zertaz ari naitzen— “puro y legítimo español” denen gainetik defendatu nahi dute batzuk eta. Ez kanpokoek bakarrik “etxeko etsaiek” ere. Hara zer erantzun zion Arriagak Biel irakasleari *Lexicón bilbaino* delakoaren lehen edizioan:

A nuestra vez nos vemos precisados a devolver la pelota al Sr. Biel, con tanta mayor razón, cuanto que tratándose del aún más puro y legítimo idioma euskera —que de hecho y de derecho nos correspondía— se han introducido en él barbarismos a mansalva, por la ingerencia del español o erdera en sus dominios. Pues tengo para mí, que así como al francés justo es que se le hable en francés y al inglés en inglés —conociendo sus respectivas lenguas— parece de rigor que al chimbo haya de hablársele en bilbaino como al español en su propio romance y al euskeldun en su legítimo euskera.

Honekin bukatu beharko nuke, nire erantzuna amaitzeko hitz ederrak baidira, gaur egun sortu den iskanbilari erantzuteko egokiak benetan. Baina zerbait gehitu behar dut Irigoienek eman zizkigun Bilboko “txinboen” kantu edo “bil-

(12) Ikus nire lanak: “Truebaren mendeurrena”. *Euskera*, 1990, I, 69-73 orr. “Trueba y la lengua vasca”. In: *Centenario de Antonio Trueba*. Bilbao, Caja de Ahorros Vizcaina, “Temas Vizcainos” n.º 171, marzo 1989, 49-55 orr. *Mari Santa* eleberrian idatzi zuen Truebak 1860-1870 urteetan elebitasuna normala zela Bilboko hiztunen artean.

bainaden” bilduman. Emiliano Arriagak —musikaria ere baitzen— *Bilbainescas* konposatu zuenean bildu zuen, hemen Plaza Barrian zegoen ileapaintzaile frantsesari 1854an gaztelaniaz zuzendutako ahapaldien artean euskarazko hau:

Peluqueriaco saloya:
Emen erosten da
ule balsa eta suria.

Minutu erdi bat eskatzen dizuet Arriagaren hitz eta esaeren bildumaz zerbait gehitzeko. Pensilvaniako Unibertsitatetik etorri zen Bilbora, 1967an, Paul M. Lloyd irakaslea Arriagaren bilduma horretatik zenbat gordetzen zen aztertzeko: % 65a galdua zela frogatu zuen, % 35a bizirik zegoelarik Bilboko hiztun zaharren artean. Beraz, bazeuden oraindik “txinboak” Bilbon.

Bizirik iraungo ote du Bilboko euskarak? Eta, bizirik, iraunkor eta hedatuagoa izango ote da Bilbon euskara? Hor duzu Kintana, hor dugu apostua.

Zorionak, Xabier, eta denoi eskerrak.

ERANSKINA

1. Letras de los villancicosEstorqui, 1994

LETRAS DE LOS VILLANCICOS
EN ROMANZE , Y BASQUENZE,
QUE SE HAN DE CANTAR
EN LA IGLESIA PARROQUIAL , Y MATRIZ
DEL SEÑOR SANTIAGO

DE ESTA NOBLE VILLA DE BILBAO , EN LOS SOLEMNES
Maytines del Sagrado Nacimiento de nuestro Señor
Jesu Christo , este año de 1794.

*Puestos en Musica , por Don Pedro de Estorqui , Maestro de Capilla en
dicha Iglesia ; y Cpositor a Magisterios de Capilla en Santas
Iglesias ae término.*

EN BILBAO : Por Simon de Larumbe , Impresor del M. N.
y M. L. Señorío de Vizcaya.

INTRODUCCION.

Duo. **O!** Padre amoroso,
cuyos atractivos
llevan mis potencias,
roban mis sentidos.

ESTRIVILLO.

Escucha mi bien,
atiende amor mio,
repara la pena
del Pueblo Escogido:
y pues te suplica
hnmilde, rendido,
levanta tu mano,
retira el castigo,
y abate la furia
de sus enemigos.

COPLAS.

Yà que en tus espaldas
cargas mis delitos;
para por mis culpas
sufrir los castigos:

El mas inhumano
blasfemo atrevido
nos hace la guerra,
y asesta sus tiros.

Desde que este azote
nos tiene afligidos
se han vuelto los gozos
en tiernos gemidos.

Los Padres, las Madres,
no menos los hijos,
el Rico, los Pobres
ginen oprimidos.

¿Hasta quando Padre
nos has despedido?
¿Mas qué es lo que habl
mas que es lo que digo?

De tan grandes males
la causa hemos sido,
mas al fin nos pesa
de haberte ofendido-

Si el atribulado
llora sus delitos,
¿por què continuas
tan duro castigo?

Vos inexorable
jamas habeis sido
para con aquel
que està arrepentido.

Buen Dios perdonad,
echad en olvido
nuestra iniquidad.
nuestros desvarios.

ZORTICUA.

<p>1. URte guztijetaco
 Gabongo Leguia
 Dà soñu eder baten
 Cantia imintia :
 Echaco ucatuco
 Sari au Jesusi
 Jaijo jacun ezquero
 Belenen gugaiti.</p> <p>2. Arerijo andi bi
 Daucaguz cer goitu
 Gura bugu Seinchuba
 Erreguet zat artu :
 Guerra guinac daucaguz
 Gorputz ta ariman
 Alan Pasinoe char,
 Celan Francesetan.</p> <p>3. Arerijo-onen contra
 Nai bogu iribaci
 Vitorija andi bat
 Jarrraitu Jesusi :
 Arquituco ditugu
 Armaac Asca baten
 Fedeco Farola gaz
 Boguz billatuten.</p> <p>4. Jesus etorri orduco
 Lurra, dago issillic
 Guerraco Arma guztijac
 Albora ichiric:</p> | <p>Baquezco Erreguia
 Jacu icentétan
 Judiaco Leoia.
 Egun barrijetan.</p> <p>5. Egercituben Jauna
 Bildots bat eguinic
 Infernucó Dragoia
 Isteco goitútric
 Bere Odólac dauca
 Virtute andija
 Guztiz deseguiteco
 Guerra guin guztija.</p> <p>6. Vijotz azcor ta andi
 Prestuben Jaubiac;
 Enzun, nortzuc benetan
 Dirian Nobliac
 Euren buruben Jaube
 Biarco dabe izan
 Icusiric Seinchubai
 Celan Cuman datzan.</p> <p>7. Gure Fediac dauca z
 Arma ugarijac
 Eci, ta bezeetaco
 Pasiño guztijac :
 Alan euquico dogu
 Barruban baquia
 Campoti euquiarred
 Urrian Guerria.</p> |
|--|---|

Noe

AUCIOTACE

<p>8. Noc ondo icusi ezquero
 Jesus beératuric
 Naico dau erabilli
 Buruba-arroturic b
 Daucagu Icastrgui
 Ederra Beleten
 Fedeco egua caz
 Guazan gu lembait len.</p> <p>9. Baña ezta a ztatecua
 Francesen Guerra
 Galduba izan eztedin
 Daucagun Fedia:
 Beintzat gomutan dauca
 Bilbocq Urjag
 Lagunduten deuzela
 Vizcaitar guztijac.</p> <p>10. Bacochar eguiten dau
 Emen aldabena
 Jaquinic dala Guerra
 Jaunac nai dabena</p> | <p>Fraile, ta Abadiac
 Bestecaz; batera
 Jagui dira pozarren
 Armac artutera.</p> <p>11. Señorijo, Consulav,
 Ta Urija alcarturic
 Aberatsac izaada
 Dagoz pobreturic.
 Emoten ditubela
 Ondasun andijac
 Gordetarren Erregue
 Fede, ta Errijac.</p> <p>12. Jaincuac nai dajala
 Orain bedeincatu
 Vizcaitarren Gogua:
 Eta alar laundu
 Esturasun onetan
 ondo usteteco
 Baquia zabalduric.
 Jesus ametaco.</p> |
|--|--|

LAUS DEO.

VILLANCICOS

QUE SE HAN DE CANTAR

EN LA SOLEMNE MISA DEL SAGRADO NACIMIENTO

DE NUESTRO SEÑOR, Y REDENTOR

JESU=CHRISTO,

EN EL REAL É IMPERIAL CONVENTO

DE NUESTRO PADRE SAN FRANCISCO,

de esta Noble Villa de Bilbao.

AÑO DE 1803,

*Puestos en música por el P. Fr. Antonio de Zabala, Vicario
de Coro de dicho Convento.*

VILANCICO I.

INTRNDUCION.

Quam encumbrado Misterio, ♠ dulce Cupido,
 oy en el mundo se admira! ♠ seas bien venido,
 se pasman los hombres, ♠ á esta Region,
 se admiran los Cielos, ♠ Pues amoroso,
 se asustan las sombras, ♠ desde alto á baxo,
 se paran los Vientos! ♠ trahes por ataxo,
 El fuego se yela, ♠ la redencion.
 La nieve es incendio. ♠ Que antiguo traxe,
 que es esto? que es esto? ♠ trahes de encarnado,
 sino es que admirando, ♠ quien te ha cortado,
 de un Dios Hombre excelso, ♠ lindo Galan?
 los Cielos, los hombres, ♠ Ha: Ha yá me acuerdo,
 las sombras, los Vientos, ♠ de aquel desastre,
 el fuego, la nieve, ♠ en que fue el Sastre,
 absortos se miran, ♠ mi Padre Adan.
 se quedan suspensos? ♠ Como en la Cuna,
Solo. Allá en aquel Portalico ♠ siendo tan grande,
 baxando del monte al Valle, ♠ que no es tu Padre,
 he visto un como se llama, ♠ nada mayor?
 que no sé como explicarme. ♠ En esto enseñas,
 Es niño, y es hombre, ♠ á los mortales,
 es chico, y es grande, ♠ que son muy grandes,
 mas no sé que diga, ♠ y eso el lo peor.
 pues no sé explicarme. ♠
 que es esto? que es esto? ♠

MINUE.

Divino Infante,

VILANCICO II.

INTRODUCIN.

Que dicha Pastores,

que gloria Zagalas,
 con lúces la noche,
 con flores la escarcha,
 rigores del tiempo,
 olvida la estancia,
 la sombra recoxe,
 los lutos que arrástra,
 y en globos de luces,
 el monte se abrasa.

So. Un Dios nace Pastorcillo,
 y alegre toda la tierra,
 tribute pues nuestro obsequio,
 alegre una Pastorela.

Coro. Que sea pues linda,
 que sea agraciada.

PASTORELA.

Si amante cuidado,
 Pastor te disfraza,
 pisando del monte,
 la rústica falda,
 llega mi Vida,
 llega, á que aguardas?
 si á mi me buscas?
 para que tardas?
 si por mí vienes
 sin mi no vayas,
 si con tus Obejas,
 alegre descansas,
 con tigo seguras,

por ti reparadas,
 no temen su caída,
 con tu Cayada.

COPLAS.

Si herido á la flecha,
 de tu dulce alxava,
 divino cupido,
 gozoso te humanas. *llega, &c.*

Si el corto hospedaxe,
 de humilde morada,
 benigno te mueve,
 afable te arrastra. *llega, &c.*

Si golfos surcando,
 del mundo en la Playa,
 descargas tesoros,
 por yerros que cargas. *llega &c*

Sino te horroriza,
 del Orbe Monarca,
 en traje de Esclavo,
 vestir nuestra gala. *llega, &c.*

Sino te desdeña,
 baxar de tu Alcazar,
 por qué á tu socorro,
 el hombre no cayga. *llega, &c.*

Si todo te obliga,
 y por ser tus ansias,
 reparo del mundo,
 en nada reparas. *llega, &c.*

VILLANCICO III.

INTRODUCCION.

Zagales festivos,
 dexémoslo estar,
 que es cosa de cuento
 quereros contar
 la gracia de un Niño
 que encierra un Portal;
 dexémoslo estar,
 de rayos se viste,
 y está hecho un Adan,
 es cosa de cuento
 quereros contar
 su amor, su agasajo,
 su hechizo, su himan,
 dexémoslo estar.

SEGUIDILLAS.

Como naces de noche
 y en pobre albergue
 si á dar los buenos dias
 vienes al hombre.

Pero qué? ay está el paso.
 Pero qué? el lance es ese,
 y es que yo no lo entiendo,
 y el punto es este,
 si vida mia,

porque vienes por mi alma
 de muy arriba.

Sí dicen que eres hijo
 de un gran Monarca,
 cómo estas tiritando,
 entre la paja?

Pero qué? &c.

Si habitar entre Brutos
 son tus amores
 en el mundo tenias
 otros mayores.

Pero qué? &c.

A lo pobre y antiguo
 Galan te plantas?
 el mundo á estos Galanes
 trae entre plantas.

Pero qué? &c.

Si el Pesebre te han pues
 que mucho es eso? ^{-to}

si estos brutos no piensan
 sino en el pienso?

Pero qué? &c.

Como el mundo es tan vie
 no te conoce,

por eso con peluca
 anda esta noche.

Pero qué? &c.

No es estraño Dueño mio
si así te trata,
para ser despreciado
ser pobre basta.

Siendo inmenso te estrechas
en un establo,
y á otros por estrechase
los lleva el diablo.

VILLANCICO IV.

SARRERA.

Nor, Nor?
Irutic bat:
Cein, Cein?
Jayoda bart?
Virgina baten
Semia.

Munduba mundu dala
iños icusi ezalda
itsubac bai
gorrac ez, ez,
Doncella izanic
eitia..
Bai, bai,
alanche da
ciur, ciur,
au izanda
guztionzaco
zoría.

POZGARRIA.

Au da gavon,
au da gau on,
au bay dala gosia

gure billa
esquer milla
bart jaio da gracia
bay guizonac
barri onac
poztuteco gogua
merque dacar
guretzaco
janari osua.
Mundu guzti guztia
Jaunaren gosiaz
eguan sicaturic
negarrac botiaz:
negar tanta goriac
Jaunau bigunduric
gosia quendudeuscu
usteric bagaric.
Gosiau quenduteco
janari vicija
Belenen eldujacu
Oncibat betia:
Onci oni dericho
bai Andra María

guri quencera dator
gose ta egarria.

Ondo etorri gatoz
guztioc emoten
zatozalaco guri
nequiac quenduten :
vici zaitez María,
vici ceure Seme,
vici bedi Josephe,
baita zeuben Jaube.

Pecatuben urolac
Guizona galduric
gach andi gueldituzan
gutziz zabalduric
agaitic emen gaucaz
azpian arturic
gugan iminte ezpadan
Jaun onac escuric.

Aita , eta Semia
escubac arturic
danzabat eguindaigun
Belenen sarturic :
ez dira ez faltaco
Atso , Nescatiilac
eurac izan ezarren

oinchubac bardinac.
Bardintasunen villa
bagabiz luzatu
iñoc barre eguinda
danza ez amaitu:
ez daigun emen asi
dancia lucea
ecarrico deuscuna
gabagaz gosia.
Bilboco Uri noble
Vizcayen buruba
ascori ausiteco
goiseric baruba:
zure moduztasunac
viotzac pozturic
zugana biardoğu
besuac zabalie.
Gure gose , ta egarri
orainche quenduten
dator seinchu ederbat
egun zabalduten:
pecatu gau iluna
ondo zapalduba
ichico dau beronec
*lorzeco Ceruba.

VILLANCICO V,

O! Chit,	SARRERA.	O! Zu echizagarria,
O! Polit,		Zu nor? Zu Jesus!
O! Galant,		* Jesus zu zara,

Ceru lusren pozgarría
 vici dedilla zure icena
 da eusquel honrragarría
 bai anchinatic
 gue izandogu
 zu ta onen egarría.

POZGARRIA.

Pozaren pozac
 dauco Vizcaya
 gaur egunian
 muturic
 dacuselaco
 librazailia
 Belen Urian
 jaioric.
 eta bay eta
 eusqueldun batec
 Maisu guztiac
 goituric
 eusqueraraco
 bai onenzaco
 ez da lurrian
 besteric.

SEGUIDILLAS.

Eracusla andibat
 chicarretati
 Belenera elduda
 Cerubetati:

◆ eusquera baqui
 ◆ puntuban eguin deuste
 ◆ eutsi ta tati.
 ◆ Vamos nobles Vizcaynos
 ◆ escolaranza
 ◆ sin que dexemos todo
 ◆ bai atzeranza:
 ◆ vamonos todos
 ◆ Bilbao ta alde Errioc
 ◆ de todos modos.
 ◆ Anchinacoc eusquera
 ◆ esan oyeban
 ◆ ardoa merque urtian
 ◆ bai saldu neban:
 ◆ Fraca ta amilla
 ◆ aurten au jazotia
 ◆ ce maravilla.
 ◆ La seca de este año
 ◆ bai quiquilduric
 ◆ las gentes ha dexado
 ◆ gosiac illic:
 ◆ curalo todo
 ◆ orain etorrijaçu
 ◆ solo en un tomo.
 ◆ Urteco illetatic
 ◆ bat urtarrilla
 ◆ echebat derichona
 ✱ bai Artabilla:

Vizayan dago
 asco dituz lagunac
 aibat dongago.

Señores de Castilla
 gau onez aurtan
 quien ver! con què gusto
 artoa jaten:
 y como! si hubiera
 baneuca baneucoque
 dicen por fuera.

Ascoc aurtengo urtian
 ardura baga
 gura leuque izatia
 eusqueldun arra:
 eta cegaitic
 dongago daoalaco
 bai Gastelatic.

Un hombre sin sagundo
 aurtengo urtian
 la Europa ha movido
 guichien ustian:
 con su bascuence
 ceinec oni ucutu

◊ está el lance.
 ◊ Eusquerian arerio
 ◊ guizon andiac
 ◊ grain aguertu biozus
 ◊ zeuben vidiac:
 ◊ cer esan bozu
 ◊ emen nago beguira
 ◊ ucatu ez bozu.
 ◊ Viva , y siempre viva
 ◊ eusquel Erria,
 ◊ y viva el Mesias
 ◊ Maisu zoria:
 ◊ y tambien viva
 ◊ eusquera apainduarte
 ◊ nuestro Don:::viva.
 ◊ Agur neure gentiac
 ◊ nai dozun arte,
 ◊ agur eguiten dogu
 ◊ gaur biar arte:
 ◊ guzti guztioe
 ◊ Maisu oni jarraitu
 ◊ daigun vidioe.
 ◊

LAUS DEO.

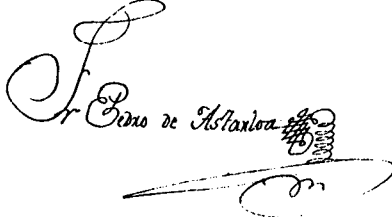
3. Pedro de Astarloaren letra eta sinadura

— 1 — 6

He preguntado al P. Fr. Florentino por los ejemplares de los Villancos q^e le dio el Impresor de esta Villa Franc^{co} de S^m Martin y me ha dicho q^e todos se partió a varias personas y q^e ninguno quedó en el Con^{to}. Esto mismo me ha Respondido el Donado. El P. Fr. Antonio de Zarala Maestro de Capilla hace días q^e otra fuera pero el P. Fr. Florentino me ha asegurado que ningún ejemplar de los q^e le ombo Franc^{co} de S^m Martin quedó en poder de Fr. An^{to} y q^e ombo a personas suyas del Con^{to}.

Dios que a V. S.

m^s años S^m Franc^{co} de Bilbao y Enero 22 de 1864

 Fr. Pedro de Astarloa

Sor Concejales del M. N. y M. L. Señores de Vizcaya

4. Villancicos que se han de cantar Zabala, 1920

VILLANCICOS

QUE SE HAN DE CANTAR

EN LA SOLEMNE MISA DEL SAGRADO NACIMIENTO
 DE NUESTRO SEÑOR , Y REDENTOR
 JESU-CHRISTO,
 EN EL REAL É IMPERIAL CONVENTO
 DE NUESTRO PADRE SAN FRANCISCO.

*Puestos en música por el P. Fr. Antonio de Zabala, Vicario
 de Coro de dicho Convento.*

VILLANCICO PRIMERO.

RECITADO.

Si escuché gloria á Dios, y paz al hombre,
 no la guerra cruel, Señor, me asombre,
 ni las armas de mí sean temidas,
 que estas voces celestes, esparcidas
 por la vaga region del ayre puro,
 me aseguran que estoy de ellas seguro:
 pues estas voces dicen, que ha nacido
 en Eelen el Mesias prometido,
 que entre Dios, y entre el hombre (pues conviene)
 el tratado de paz á firmar viene;
 y pues viene á dar paz á nuestra tierra,
 no hay, hombres que temer armas, ni guerra.

AREA.

Si el hombre primero,	◆ Oy baxa del Cielo,
ingrato, y osido,	◆ humano, y glorioso,
por un vil pecado	◆ un Niño piadoso,
entre Dios, y el hombre,	◆ que con sangre propia
la guerra nos dá.	◆ la paz firmará.

VILLANCICO SEGUNDO.

<i>Solo.</i> A la Pastorcilla,	◆ <i>Coros.</i> Cantemos con gracia
que apacienta, y guarda	◆ dulces y festivas
el mejor cordero,	◆ suaves consonancias.
que no tiene mancha.	◆ <i>sol.</i> Y en acorde, unidas cadencia
	◆ cias.

y en músicas gratas,
Coros. Cantemos con gracia
 á la Partorcilla,
 que apacienta y guarda
 el mejor cordero,
 que no tiene mancha.

COPLAS.

1. Quando ver se dexa
 la Pastora amada,
 la luz amanece,
 el dia se aclara.
 Al ver su hermosura,
 los Astros se pasman,
 y estudia esplendores
 el sol de su cara

2. Quando sale al campo,
 de su amor llevada,
 el prado florece,
 se alegran las plantas.
 Y quando le pisa,
 ayrosa, y gallarda,
 de su pie de nieve

VILLANCICO TERCERO.

De los campos de Belen
 los Zagales, y Zagalas
 en la noche de este dia
 se unen para festejarla:

❖ la nieve se agravia.
 ❖ 3. Divina Pastora
 ❖ el Cielo la llama,
 ❖ y la tierra toda
 ❖ por suya la aclama.
 ❖ Porque aunque seamos
 ❖ ovejas herradas
 ❖ al redil iremos
 ❖ si ésta nos aguarda.
 ❖ 4. Pongamonos todos
 ❖ baxo de la guarda
 ❖ de esta Pastorcilla
 ❖ bella, y agraciada:
 ❖ Y estaremos libres
 ❖ de dar en las garras
 ❖ del Lobo infernal,
 ❖ que huye de sus plantas.
 ❖ Porque esta Pastora,
 ❖ Divina Zagala,
 ❖ es quien su cabeza,
 ❖ con su pie quebranta.

❖ Un bayle tienen dispuesto,
 ❖ que al compas de una tonada,
 ❖ celebrando su venida,
 ❖ al Niño le haga la salva.

ESTRIVILLO.

Todos al bayle
gozosos salgan,
pues que Dios mismo
nos dá la traza,
quando del Seno
del Padre baxa
el Verbo haciendo
tanta mudanza.

SEGUIDILLAS.

Aquel bien que á los hombres.
siglos tardaba,
en un Avemaria
se vé que encarna.
Al dulce dueño de mi vida,
vaya de tonadilla vaya,
y cantando, y baylando
se le haga saiva.

COPLAS.

1. Quando el Niño precioso
viene á las pajas,
con el hombre, en el bayle
fino se enlaza:

Al dulce Dueño &c.

2. Sea Adan el primero,
que á baylar saiga,
pues por su ligereza
todos oy baylan:

Al dulce Dueño &c.

3. El bautista este bayle
siga con gracia,
pues por otro la gloria
se le afianza:

Al dulce Dueño &c.

4. Entren al bayle finos
los tres Monarcas,
pues de la Epiphania
saben la danza:

Al dulce Dueño &c.

5. Quando Juan á este Niño
baylando aguarda,
la *Magnificat* fina,
Maria canta:

Al dulce Dueño &c.

6. Los Profetas, logrando
lo que esperaban,
desde el seno á la gloria
baylando saltan:

Al dulce Dueño &c.

7. Con los finos Zagales
los três de Arabia,

en Belen este dia
llevan la gala:

Al dulce Dueño &c.

8. No permitan que Herodes

entre en la danza,
porque en viendo inocentes,
se descompasa:

Al dulce Dueño &c.

VILLANCICO CUARTO.

INTRODUCCION.

á 4. Un Poeta que de comedias
solo titulos á visto,
se á empeñado en que con ellos
á de hacer un villancico.

ESTRIVILLO.

1. Comedia Zagales,
á 4. Comedia , queridos,
que fino consagro
al recién nacido
del teatro del mundo
Autor mas Divino.

Coro. Que titulos tienes
para ser oido ?

1. Los de unas comedias,
que tienen ya un siglo ;
pues se , que el Infante
gusta de lo antiguo,
quando une á lo Eterno
lo nuevo en sí mismo.

Coro. Pus vamos al caso.

1. Pues vamos con migo.

Coro. Mas vaya con graci

1. Esa es la que pido ;

que mas vale cayga

en gracia del Niño,

que no ser gracioso,

y mal divertido.

Coro. Pues vamos al caso.

1. Pues vamos con migo.

Coro. Mas vaya con gracia

1. Esa es la que pido.

COPLAS.

Solo. En la creacion del mund

(que estaba todo tranquilo

La primera culpa del hombr

todo el sosiego deshizo,

pues no supo ni un instant

Ser prudente , y ser sufrido,

Coro. pues vamos al caso.

1. Pues vamos con migo.

Coro. Mas vaya con gracia

. Esa es la que pido. *Ó*naces tu , Sagrado Niño,
. *Los amantes de Teruel.* *Ó* El mayor Rey de los Reyes,
ran Adan , y Eva finos, *Ó* El Nazareno Divino.
el Monstruo de los jardines *Ó* Aunque Herodes quiere seas
serpe ttaidora) les hizo *Ó* El Principe perseguido.
aber del bien , y del mal *Ó* Coro. Pues vamos al caso.
astornandoles el juicio. *Ó* 1. Pues vamos con migo. &c.
oro. Pues vamos al caso. *Ó* 6. *Aun tiempo Rey, y 7. usallo,*
Pues vamos con migo. &c. *Ó* te miramos si advertimos,
Esto fué que viendo al hom.e *Ó* que te vistes nuestro traje,
e era *El sabio en su retiro* *Ó* disfrazando lo Divino.
l Diablo Predicador *Ó* Las cadenas del Demonio
pló á Eva en el cido, *Ó* tu veniga las deshizo.
con su platica astuta *Ó* Coro. Pues vamos al caso.
os dos ha perdido. *Ó* 1. Pues vamos con migo. &c.
o. Pues vamos al caso. *Ó* 7. *Pues mejor está, que estaba*
Pues vamos con migo. &c. *Ó* con tal Redentor el siglo,
Desde entonce (malandamos) *Ó* Los hijos de la fortuna
o *kay Amigo. para Amigo* *Ó* somos ya de Adan los hijos :
es todo es *trampa adelante* *Ó* Obrar bien , que Dios es Dios
los hombres el designio *Ó* solo resta Niño mio.
ien engaña mas á quien *Ó* Coro. Pues vamos al caso.
o representa el siglo. *Ó* 1. Pues vamos con migo.
o. Pues vamos al caso. *Ó* Coro. Mas vaya con gracia.
Pues vamos con migo. &c. *Ó* 1. Esa es la que pido.
Pero para remediarlo *Ó*

VILLANCICO QUINTO.

Videtar loibat egarriz ilic,
 dator erreric Belenera,
 Iturrirembat ete daguan
 errichu atan inquitera:
 amatetaco bere egarrija,
 garbituteco erropia.

ESTRIVILLO.

*Oles,
 Nor dá?
 Bai dá:
 Cer gurá?*

Esan eguizu ete daguan
 erri onetan Iturric,
 bada egarrijac itoric nauca,
 loya gaz nago erreric:
 Uri onetan, heche zar baten,
 bart agertu da iturribat,
 noren ur gozo edaten bozu
 eztozu euquico egarric:
 ur au izanic garbitasuna,
 quenduco deutzuz orbanac.

Guazan, guazan, erdu gustijoc
 osasuneco Iturrira,
 ase gaitazan Ceruco urez,
 izan eztaigun egarric:

◇ garbitu daigun geure vijotza
 ◇ corront ugari Cerucuan.
 ◇ Guazan, guazan, guazan gustijoc
 ◇ ez bedi iñor alper izan.

ZORCICO

◇ Iturribat eguan
 ◇ Atzeguin lecubar
 ◇ Etzan besteric oiar
 ◇ Munduban orduban,
 ◇ Urtenic lau lecutic,
 ◇ lbai zabaletan,
 ◇ Lurra bustiten evan
 ◇ Edocein lecutan.
 ◇ Sugue guzurti batec
 ◇ Asmu deus:guia gaz,
 ◇ Galdu cituzan urac
 ◇ Veneno mina gaz:
 ◇ Loituric Iturrijac,
 ◇ Ausric cañuba,
 ◇ Erreric gueratuzan
 ◇ Egarriz munduba.
 ◇ Jaungoico Cerucuen
 ◇ Oatasun andijac
 ◇ Emon dituz Iurrian
 ◇ Iurri barrijac:

Iturri onen ura
 Izanic gozua,
 Gozoz aseco deuscu
 Gustijen gogua.
 Cañuba izango da
 Virgina Marija
 Zabal , sendo , cderra
 Mirariz garbija:
 Pozic arturic ura
 Ceruco mendijan
 Ugari emongo deuscu
 Belengo Urijan.
 Sarturic Iturrija
 Ibaijen erditic,
 Garbi etorrico da
 Ur loijen artetic.
 Cañubac emon arren
 Jesus ur santuba,
 Eeti gueratuco da
 Gustiz zarratuba.
 Cañubac emongo dau
 Ugari estija,

❖ Esniac quendueco dau
 ❖ Gure egarrija:
 ❖ Egarriz zarianoc
 ❖ Erdue Iturrira,
 ❖ Loituric zagezanoc
 ❖ Ur gustiz garbira.
 ❖ Cañuba izan arren
 ❖ Costu andicua,
 ❖ Ur au emonten jacu
 ❖ Duaric naicua:
 ❖ Bost lecutan daucazu
 ❖ Aguirijan ura,
 ❖ Gustijoc artuteco
 ❖ Bacoachac nun gura.
 ❖ Lenago izan bada
 ❖ Errijau liorra,
 ❖ Ugari dauco orain
 ❖ Ur osasuncorra:
 ❖ Betoiz gueixso dirianac
 ❖ Ur au edatera
 ❖ Osasun beticua
 ❖ Bertan artutera.

LAUS DEO.

GAÚONECO CANTAC

CANTAUCO DIRIANAC OTSANDICO

MESAN

JAINCOEN SEMIEN

3AIOTZECO EGUNETAN.

SANTIAGOCO ELEIZA LENASTAN

CEIN DAN BILBOCO URITEN

VIZCAICO JABEDEAN.

*Iminiric otsanquidan Don Pedro Estorqui Maisu:
otsanquidaria gaitic 1814, Garren urtian.*

Sarrerria.

Guizon ta André

Zar ta gasté

Baita-eré

Itzu ta erren,

Atozte atozte arin:

Gauza andi bi

Miráritzen:

Baquia ta jayetza

Jesusena Belenen.

Sortzicoa.

Ceruben ta lurraren
Eguilla onari
Esquerrac ta alabanzac
Emaiten nator ni:
Baña ene aleguina
Utza dana leguez,
Ceuben laguntasúna
Escatzendet aurrés.

Cantastea.

Goácen goácen
Belenera
Seincho ederra
Adoratzen;
Ta ce itzcunza
Zan leenena
Azmatucogu
Bentures:

Bestecho bat.

Jesus gucuriac
Negar artian
Eguiten ditus
Nere ustian
Itzcunzoc;
Ai-tai-ta,
Am-am-a,

Ti-ti-ía,
En-en-nia.

Sei urteco guerrarren
Ta nequeen erruqui,
Jaincoac jatzi deuscu
Baquia Cerutic:
Vizcayac ez dau-biar
Aztu mesede au,
Leñarguitu ta esquerti
Izan gure badau.

Cantastea.

Españaco Erreiñuban
¿Cer gausa andijago
Baquia ta jayetza
Gaión huntan baño?
Alan cantadezagun
Oñdochu eda-azquero
Aurquietan gariela
Potzic ta chit ondo

Cantastea.

Janariyac abondo
Eta ardaoa merque,
Aloguera sarriro
Ta bolsia bete;
Baquien eremaitzac

Oneic izangoire,
Bereziro biarrac
Laxsaitut ez paire.

Cantastea.

Jentiac, nai badosu
Guerra gabe bici,
Arcal gusitioc amau,
Ta ez gachic iñori:
Baya Aguintari dongac
Dirauben artian,
Seguru ez da baquia
Lurraren gañean.

Cantastea.

Bacochac bere itzcunza
Asturic badegu,
Baquian gagoz eta
Icasi biardogu:
Zerren ez padaquigu
Euzcaraz berbeiten
¿Norc iguerrico gaitu
Vizcaitarrac garien?

Cantastea.

Gaur leguesco gaiïetan
Nastatuten dire
Chede grave artian
Jolas eta barre:

Lagun guizaguexo bic.
Buruban zartun-ta
Naileuque Eusqueria
Gaur gañic bitztudin.

Cantastea.

Bolsia chimurtzeco
Ta buruba unatu
Eztaude necatubac
Lan chiquiña artu:
Eusquerazco Egunare
Secula ez-legues.
Atera ei douscube,
Ascoentzat Ingles.

Cantastea.

Saltzien ezpaitubes
Bat lotu bagaric,
Izan biarco dire
Galdubec ta erruqui:
Alfroxa batzuequin
Ta mendiric mendi
Ibilli biarco dabe
Opaca Egunare.

Cantastea.

Ezpadai Erondiac
Cerbait letartatu,
Vizcayen Euzqueria

Laster galducogu:
 Beragaz usu onac
 Desaguertuco-ire,
 Ta lureco biarrac.
 Nequez eguingoire.
Cantastea.
 Bici España bici.
 Balleratuquin,

Gudatu daude Iaco
 Gueyagoan ezin:
 Bici dila Ferrando
 Gueure Erregue ona.
 Ta Jesus bicibidí
 Gaü huntan jayoa.
Cantastea.

Cantastea	Estribillo
Mirari	Admirar
Asmatu	Adivinar
Otsanquida	Música
Itzcunza	Lenguage
Leñarguitu	Noble
Lenasta	Principal
Erondia	Gobierno
Balleratuac	Aliados
Letartatu	Providenciar
Jabedea	Señorío
Eremaitzac	Erutos
Gudatu	Pelear
Unatu	Cansar
Egunare	Calendario
Esquérte	Agradecido
Otsandi	Solemne.

6. Gaboneko cantac1815

GABONECO CANTAC VIZCAITARRENTZAT,

JAIOTZACO PAZCO EGUNETAN POZIUTECO.

1815 GARREN URTIAN OIDAN LEGUEZ.

SARRERA.

Baquia baquia
guerra onduan
vioguz zorriac echiam
guerria aurrera
gura dabenac,
sartu elenaren achian.

1. °

Artzainchubac gabonetan
autten zorijonlan
eldu dira
Belenera,
gabon gau ilunian,
Oles norda
sartu dira
esquepe pobre baten
topaduten
Jesus ona
echunic asca baten.

POZA.

Irutic bat
jaijo jacu
Belenen
Jesus ona
iruroc bat
diralaco
dogu Jaun
andijena.

2. °

Seinctu chicar Jaun andija
irutic bigarrena
bat bacarric

zara iruroc
gure zorl biatrena
izateco
gu aurrera
sendo bigora iruroc bat
alan dirac
jaijo danac
quenduteco gach almbat.

3. °

Ihoc ausi gura badau
irutasun guria
quendu onl
aurreraco
aguinzeco arduria.
ez parcatu
zu gura dau
Jesus jaijo barijac
quenduteco
aspaldico
ascoren agarrijac.

4. °

Jesus maite baquesubac
gaituz gura baquian
onan gara
sendo izango
campuan ta echian
gure bildur
izango da
auzetan aurrera
Jesus onac
lagunduric
izanic gu batera.

BIGARREN CANTEA.

Pastorcitos á Belen
 guazan bada lenalen,
 á Jesus recién nacido
 lastuetan icusren,
 que prodigio!
 miraritsa!
 nunca visto
 besteric,
 Rey triunfante
 jatsi jacu
 á salvarnos
 Ceruric.

1.º

El asombro del mundo
 jazo da Belenen
 el hijo de Dios Padre
 jaijo da gaur emen,
 bamos á ver todo
 Mesias jaijoric,
 del Padre las promesas
 icusten beneric,

POZA.

Señoritos
 Belenera,
 baián Jesus
 icustera,
 las lecciones
 artutera,
 á lo rancio
 icustera,
 con peluca
 gau onetan,
 de respeto
 bai benetan,
 demos gracias
 Maisubari,
 porque viene
 zarra barri.

2.º

Los Cielos hoy se paskan
 Janna icusiric,
 en el Portal de Belen

gabonez jaijoric
 los Angeles avisan
 mendico Arzaifial,
 que caminen á prisa
 icusten diranai.

3.º

Dichosos Pastorcitos
 pobre necatubac,
 que poco os detiene
 art errebainubac,
 apenas la voz oien
 aleben arturic,
 corren apresurados
 vijotzac pozturic.

4.º

Postrados en la tierra.
 Jaunareñ aurrian,
 de pasmo y asombro
 datzaz an lurtian,
 sus donecillos les dan
 Virgina Amari,
 el corazón entero
 Jesus maitiari.

5.º

Nuestro Pastor divino
 ardi ta Arzaifiac,
 los quiere coger todos
 beretzaco danac,
 Pastorcito amante
 nora zatoz ona?
 no llevarás de muchos
 emen esquer ona.

6.º

Los amantes del siglo
 leguiac barrijac
 los quieren si ogaño
 lanian naguijac,
 para todo lo bueno
 atcera cacoca,
 andan por los caminos
 erren ta saltoca.

7.º

Si Jesus mi echizo

admiragarria,
 quatro andamos cojos
 da icusgarrija,
 errando los caminos
 zugana juateco,
 los hallamos derechos
 beu galduteco.

8. °

El juicio se ofusca
 zu olan icusiric,
 siendo Rey de los Reyes
 Belenen jaijoric,
 pobre desauo solo
 anditasun бага,
 uno de los prodigios
 andijena dala.

9. °

Entre dos animales
 lastuen ganian,
 de frio tiritando
 zaucaguz lurrian,
 ó fuego muy divino
 guizon ctzac ilac,
 deberas entendieran
 zure marabilac.

10

Al parecer de juicio
 aurten gabonetan,
 empelucados se ven
 matsaren uretan,
 hoy á lo baratillo
 anchinaco usuban,
 los calzones peligran
 edaleen escuban.

11.

Pensemos á lo viejo
 guizon necatubac,
 dejando lo nocivo
 eta pecatubac,
 si asi lo hacemos
 gu erederubac,
 para gozar seremos
 betico Cerubac.

12.

Adios mi amante
 neure Jesus ona,
 adios Virgen santa
 amaehu laztana.
 adios José Esposo
 Virginarena,
 adios dulce dueño
 lora ederrena.

A M E N.

IRUGARREN CANTEA.

Oles, norda, gau erdijan
 Belenguac Arzain bi
 cerdavizu lo galduten
 Seinchu jaijo danari
 chiton, chiton, isil, isil
 oña oña gabiltzan
 erren, itsu, zar guztijac
 lochu galdu ezdezan.

1. °

Angueru ta Arzainac
 guztijac batera
 eldu dira gobonez
 Belengo esquepera
 Ceru, lurreco Erregua
 jaijoric icusten
 eta gabon sarijas
 beroni emoten.

POZGARRIJA.

Jaijo ta
 zorijen
 testigubac
 Maria
 Josepe
 a Anguerubac
 Idija
 Astua
 ta Cerubac
 eta bai
 dituguz
 Arzainchubac
 Belenera

leustera
 guozan orain
 gor, itsubac
 capazaluz
 oqueraiten
 elduteco
 carmenubac.

2. °

Gauza guztijen jaube
 izanic Jaun berau
 chito mirarizcua
 dacar etorrerau
 pobre lasto ganian
 Aberen erdijan
 ascachu baten datza
 neguban erraijan.

3. °

Bere Ama maitia
 José Santubagaz
 ecer ezatan dago
 pena gogortagaz
 icusiric Semia
 billos ta pobrerie
 amorezco sugarra
 atzac quiqueiduric.

4. °

Emenche asiten da
 guizatasuniap
 nekiaic igaroten
 guizonen onian
 baina guizon oquerrac
 erruki bagaric
 azquenez ichico dau
 gurucian josisic.

5. °

Curutze onegaz deuscu

eguingo nabiac
 Cerura igateco
 nai daben guztiaic
 gorderic emen ondo
 bere agindubac
 charto eguin guztijen
 asturic damubac

6. °

Ceruraco zubiya
 Adanec botaric
 orduric lotu guinan
 videric bagaric
 Jesus dator eguiter
 zur bigaz batrija
 ascori quenduteco
 onea egarrija.

6. °

Jaijotzaric asida
 zuvi eguiteco
 zur vijac bardinduten
 lauba izateco
 Profeta Santu Jaunac
 elduda oeduba
 ceuben suspirubacaz
 sarti euecuba.

8. °

Ondo etorri Jesus
 vijortzchu neuria
 vedeinca milla bidaz
 amachu ceuria
 Josepe Santubagaz
 guztijo batera
 azquenbatu gaitzezan
 zou alabetara.

A M E N.

Bilbao :

D. Pedro Antonio Apraizca moldeteguian.

GABONECO CANTAC VIZCAITARRENTZAT

IAIOTZACO PAZCO EGUNETAN POZTUTECO

OIDAN LEGUEZ 1818 GARREN URTIAN.

SARRERIA.

Cerda gaur jazo dana
Belengo erriyan?
Aingueru ta Arzainac
duaz alcarren leiyan
Cerubac edeguiric
Cer da mirari au?
nelaco conturic
iñoc icusi ez dau.

ZORCICUA.

1.º Jesusen jaiotzia
Cantau gura neuque,
eusquera ederrian
baldin albanaique.
Ez dau caguna leguez
beste verbetaric,
ez dogu Cantaduco
aurten ~~deprario~~.

Pozgarriya.

Mundatar guztiac
erdu Belena,
icusico dogu
ceindan lenena,
Vizcayia urrin dago
baña orregaitic
ez dira euscaldunac
izango atzetic.

2.º Abenduco illaren

Ogueta hostian
aurquitu zan Jesusa
Belengo escapiau,
Jaijoric gaberdiyan
asca pobre baten
aberiace juacoz
arnasaz verotzen.

Mundatar &a.

3.º Inguruban egozan

arzainac guztiyac,
arin aringa duaz
entzunic barriyac.
Au José ta Mariya
dacusez Zurturic
Seinchubaren aurrian
belaunicaturic.

Mundatar &a.

4.º Aingueru ta Arzaiuac

guztiac nastauric
Seña adoretan dabe
bertan auspazturic.
Cerda jazoten dana?
diñue eure can,
Mesias jaiyo jacu
gaur bene benetan.

Mundatar. &a.

5.° Euren artaldiacaz
 Arzainac azuric,
 mirari onec daucaz
 guztiz zorataric.
 Diaue, jaiyo bada
 Arzainen arzaina;
 Celan guizon guztia
 ez datoz gaur ona?

Mundutar. &a.

6.° Iru Erregue datoz
 Eguzqui aldetic,
 izar argui ederbat
 dabela aurretic.
 Eldu cirianian
 arzainei dirautse
 ¿nun da emen jaiyo dan
 Erreguen Erregue?

Mundutar. &a.

7.° Erodes erreguiac
 Jaquin gura leuque
 nun dagan seinchu au
 baldin albaleique.
 Nai leusquio bertatic

quendu vicitzia,
 Onec quendu ezdeiyon
 bere aguintzia.

Mundutar. &a.

8.° Cer darabiltzu Erode
 zagoz zoraturic?
 Ez dau Jesusec gura
 lurreco aguintzeric.
 Bere aguintaritza
 ez da munducua,
 yatoren eracustera
 Legue beticua.

Mundutar. &a.

9.° Aguintzen dau Erreguec
 ilteco bertatic
 Seinchu chicar guztia
 Erruqui lagaric:
 Baña aingueru batec
 Jatsiric Ceratic
 iguez eragnin deutsa
 laster ~~Mundutar.~~ *Kazatic.*

Mundutar. &a.

BIGARREN CANTA EDO OSASTEIA

SARRARIA

Vizcaytar Sendo
 izugarriyac,
 Prestan eizlazuz
 gaur belarriyac,
 arin nai bozuz
 entzun barriyac
 ezlira eldnteco
 ona naguiyac.

ZORCICUA

1.° Jangoicuen Leguia

Vizcaytan da Sendo,
 Adane gandie ona
 garbi eta ondo
 Gorde izanda beti
 garbiro fedea,
 baita gueuró forubac,
 eta veibeitia.

Pozgarriya.

Vizcaitar prestu senduac,
 gaur biar ceunquez eguac
 eltzeco taster-Belenera

jaio dan sena icurters,
Abarcac jazteco astibaga
guazan gustioco arin ara
an dago Jesus icharoten
José ta Mariya. lagunduten

2.º Erbestetar gaistuac
nai equien galdu,
baña Vizcayac ez dau
burric macurtu.
Beste erri ascotan
jarechi arren au
ez dau iños Vizcayian
Campococ aguintau.

Vizcaitar. &a.

3.º Erromatarrac eurac
datoz arroturic,
Zapaltzeo ustiaz
Vizcayia bertatic:
Baña duaz iguesi
ondo lotsaturic,
escu bete guizonac
arpegui emonic.

Vizcaitar. &a.

4.º Nun dituzuz indarrac
Anibal arrua?
Cec otzitu izandau
cencarren asmua?
Martizdi andiyacaz
gudatu bazara
erdu bildur bagaric
Vizcaico lurrera

Vizcaitar. &a.

5.º Ezagatu cituban
Erroma Senduac
Vizcaitarren viotzac,
bai eta besuac.
Ez dau gueiago gura
Vizcayaz guerraric;
baquia opa deuscu

arima arimatic.

Vizcaitar. &a.

6.º Ez cirañ amaitu
onecaz bacarric:
gure areriyuac
datoz erbestetic
Goduac gura leuque
beinguan mempetu
baita moro gaiztuac
bere azpiratu.

Vizcaitar. &a.

7.º Cerda eguitocua
aimbeste genteric?
Euscaldunac bacarric
Celan euri jarqui?
orregaitiño bere
ez dago bildurric
Vizcaico mendiyetan
ondo atonduric.

Vizcaitar. &a.

8.º Guizon bacoçac dauca
bere gazteluba,
beragaz daucalaco.
viotz indartstba
Ez da eguiten iño
emen atzeraric
galdu ez dedin iño
Vizcaico legueric.

Vizcaitar. &a.

9.º Jesusari bacarric
Jaco edeguico
ate ~~zabala~~ zabala
datorren betico.
Bere Leguia dogu
guc beti, gordeco,
ez Jaco sarreraric
besteri emongo.

Vizcaitar. &a.

10.º Gure Asabac ebe

sendotasunagaz
gorde gure fedia
euren odolagaz.
Erbestar guztiei
igues eraguinic,
ichi eben Vizcainya
buruba faorric.

Vizcainar. &a.

11.º Eurac ichi escubea
foru ain ederra
beti gorde izanda
urteric erora:
Gura dabenac bada
garbiro aa euqui
Jaungoicuaren ileguia
ez dau biar ichi.

Vizcainar. &a.

12.º Gorde gueure leguia

gorde ~~mandat~~
lenago galdu hedi
gueure vicinia:
sortu zan egunezic
lenago guizona
ez da arrotzic sartu
aguinduten ona.

Vizcainar. &3.

13.º Gure diputau Jauzac
au ezagutunic,
gorde gura lituquez
forubac garbinic.
Aleguina aguiten
au Jarenbiteco,
ez dabe ataranic
secula egingo.

Vizcainar. &a.

A Z Q U E N A.

BILBAON.

D. PEDRO ANTONIO APRAIZEN MOLDETEGUIAN.

BIARDAN BAI EMONAGAZ.

*Imeni dñe Vizcainarenzat Sienta honiet ta
Barrabal euscaldun emacutne botec*

8. Gaboneko cantac1831

GABONECO CANTAC

JESUSEN

*P*aiotziaren ganian

1831 GARREN URTERACO.

BILBOON:

Eusebio Larumbeen silluteguijan.